

Autoreferat

1. Imię i nazwisko:

Hadrian Michał Ciechanowski

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe lub artystyczne:

Doktor nauk humanistycznych w zakresie historii, podmiot nadający: Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Rada Wydziału Nauk Historycznych, data nadania 19 czerwca 2018 r., tytuł rozprawy doktorskiej: *Kancelaria władz wojewódzkich w latach 1975-1990 na przykładzie Wojewódzkiej Rady Narodowej w Toruniu oraz Urzędu Wojewódzkiego w Toruniu.*

3. Informacja o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych lub artystycznych:

01.12.2013-30.09.2019 Archiwum Państwowe w Toruniu, młodszy archiwista, archiwista
01.10.2019 do 30.09.2022 Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, adiunkt naukowy
01.10.2022 do 30.09.2024 Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, adiunkt naukowo-dydaktyczny

4. Omówienie osiągnięć, o których mowa w art. 219 ust. 1 pkt. 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2021 r. poz. 478 z późn. zm.).

Podstawę wniosku habilitacyjnego stanowi monografia mojego autorstwa pt. *The system of public registers in the Kingdom of Prussia and its impact on the development of public registers in Poland in the 20th and 21st centuries*, wyd. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (Nicolaus Copernicus University Press), Toruń 2023, ss. 261, ISBN: 978-83-231-5033-6, eISBN: 978-83-231-5034-3, DOI: <https://doi.org/10.12775/978-83-231-5034-3>.

Monografia składa się z 10 rozdziałów podzielonych na trzy części dotyczące zagadnień ogólnych (rozdział 1), rejestrów administracyjnych (rozdziały 2-4), rejestrów sądowych (rozdziały 5-8) oraz pruskich rejestrów publicznych postrzeganych jako system oraz ich rozwoju w Polsce na przestrzeni XX i XXI w. (rozdziały 9-10). Ponadto książka posiada wstęp i zakończenie oraz bibliografię i wykazy tabel, ilustracji, diagramów oraz streszczenie.

We wstępie do pracy zarysowany został cel przyświecający podjęciu tematu, którym było przedstawienie rejestrów publicznych prowadzonych w Królestwie Pruskim jako systemu oraz wskazanie na ich znaczenie dla rozwoju rejestrów publicznych prowadzonych w Polsce po 1918 r. Omawiana monografia stanowi pierwsze tego typu ujęcie problemu w literaturze historyczno-archiwalnej. Dotychczasowe prace skupiały się raczej na pojedynczych i najbardziej rozpowszechnionych rejestrach takich jak księgi wieczyste, kataster, rejestry stanu cywilnego czy rejestr handlowy.

Przyjęcie omawianego podejścia oprócz oczywistego powodu jakim była ciekawość badawcza i chęć możliwie całościowego opisu przedstawionego problemu, wynikało także z praktycznych potrzeb środowiska historyczno-archiwalnego. Rozszerzająca się baza użytkowników rejestrów publicznych przechowywanych w archiwach państwowych, obejmująca już nie tylko profesjonalistów wymagała podjęcia się ich nowego omówienia, obejmującego m.in. zagadnienia przepływu informacji pomiędzy nimi oraz możliwości poszukiwania informacji zastępczej dla utraconych danych.

Jednocześnie Polska ze swoim systemem prawnym stanowi szczególny przypadek w zakresie rozwoju rejestrów publicznych, ponieważ współczesny ich system, w zakresie stosowanych rozwiązań, w znacznej mierze oparty jest na rozwiązaniach zaczerpniętych z państw zaborczych, w tym szczególnie z prawa obowiązującego w Rzeszy Niemieckiej i partycularnie w Królestwie Pruskim. Bezpośrednio przekładało się to zatem (i przekłada się w dalszym ciągu) na sposób funkcjonowania instytucji prowadzących rejestry publiczne, a ostatecznie także archiwów zobowiązanych do gromadzenia zamkniętych rejestrów. Jest to tym istotniejsze, że nawet zamknięte rejestry zachowują nierzadko swoje znaczenie, dostarczając dowodów m.in. w postępowaniach administracyjnych i sądowych. Przykładem mogą być chociażby księgi gruntowe i zamknięte księgi wieczyste, stanowiące wciąż środek niezbędny przy ustalaniu własności nieruchomości, czy też rejestry stanu cywilnego stanowiące podstawę badań genealogicznych.

Podstawową metodą wykorzystaną przy prowadzeniu badań była opisana przez Bohdana Ryszewskiego metoda analizy systemowej, której zastosowanie umożliwiło zidentyfikowanie i przedstawienie poszczególnych elementów systemu oraz występujących pomiędzy nimi sprzężeń. Co ważne, metoda ta uwzględnia także fakt, że niektóre elementy systemu wyższego rzędu mogą same w sobie stanowić system, pozwalając na kompleksowe ujęcie badanego problemu.

Całość prowadzonego badania oparta została na trzech filarach: analizie literatury (głównie polskiej i niemieckiej), analizie aktów prawnych (polskich, niemieckich i pruskich)

oraz kwerendzie archiwalnej przeprowadzonej w archiwach polskich i w Głównym Archiwum Landu Brandenburgii w Poczdamie.

Przedmiotem pierwszego rozdziału, poprzedzającego zasadniczą część pracy, zatytułowanego *Public registers* jest wprowadzenie czytelnika w ogólne zagadnienia dotyczące rejestrów publicznych. W pierwszym podrozdziale omówione zostały cechy rejestrów publicznych, ich funkcje oraz funkcjonujące w literaturze naukowej typologie. Cechy rejestrów publicznych wskazane zostały na podstawie literatury prawno-administratywistycznej, która jest w zasadzie zgodna co do cech rejestrów publicznych. Na podstawie prac Tomasza Staweckiego przyjęto, że aby mówić o rejestrach publicznych (także w ujęciu historycznym) muszą one spełniać następujące cechy: są utworzone zgodnie z przepisami prawa obowiązującego; są prowadzone przez organ rejestrowy o charakterze publicznym; przyjęcie, utrwalenie, a następnie ujawnienie określonych informacji następuje, co do zasady, w wyniku podjęcia przez organ rejestrowy decyzji; prowadzenie rejestru i ujawnienie w nim określonych informacji rodzi skutki prawne; są jawne (T. Stawecki, *Rejestry publiczne. Funkcje instytucji*, Warszawa 2005, s. 28-30). W pracy, w celach porównawczych, przytoczona została także lista cech wskazana przez Małgorzatę Wrzołek-Romańczuk, która jest zbieżna co do meritum z wyżej przytoczoną. Następnie przedstawione i omówione zostały funkcje rejestrów publicznych wśród których wymienić można funkcje: ewidencyjną, informacyjną, ostrzegawczą, ochronną, kontrolną, prawotwórczą, selekcyjną i fiskalną.

Kolejnym zagadnieniem przedstawionym w pierwszym podrozdziale jest typologia rejestrów publicznych. Spośród wielu funkcjonujących typologii, za najbardziej odpowiadającą potrzebom pracy i przystającą do realiów pruskich uznano typologię dzielącą rejestry w zależności od rodzaju prowadzącej je instytucji, tzn. podział na rejestry sądowe i administracyjne.

Podrozdział zakończony został przedstawieniem modeli organizacji rejestrów publicznych oraz typologii wpisów w rejestrach. Wyróżniono zostały dwa modele prowadzenia rejestrów publicznych: a. model polegający na gromadzeniu, indeksowaniu i przechowywaniu dokumentów pochodzących z zewnątrz; b. model zakładających przetworzenie informacji zawartych w dokumentacji i wpisanie do rejestru określonych informacji na podstawie przedłożonych dokumentów. Wpisy w rejestrach podzielone zostały natomiast na: a. obligatoryjne i fakultatywne; b. pozytywne i negatywne; c. dokonywane z urzędu i na wniosek; d. ujawniające (deklaratywne, deklaratoryjne) i prawotwórcze (konstytutywne).

W drugim podrozdziale, pt. *1.2 History of public registers until the end of the 19th century* przedstawione zostało pochodzenie i rozwój rejestrów publicznych od starożytności do końca XIX w., a zatem do okresu objętego w monografii szczególnym zainteresowaniem. Wydaje się, że najstarszy rodowód mają rejestry zbierające dane dotyczące nieruchomości tzn. księgi wieczyste (gruntowe) i kataster. Pierwsze rejestry zbierające dane na wymieniony temat liczą sobie ok. 6500 lat i pochodzą z terenów miasta Nuzi leżącego na terenie Mezopotamii. Rejestry tego rodzaju występowały jednak również w Egipcie, Izraelu czy starożytnej Grecji i Rzymie. Opis procedury mającej na celu zabezpieczenie praw do nieruchomości odnaleźć można także w Piśmie Świętym w Księdze Jeremiasza (32, 9-14). Instytucje te prowadzone i rozwijane były także w epoce nowożytnej. Przykładem może być prowadzony na Litwie, Żmudzi i na Podlasiu pomiar włóczy przeprowadzony w czasie panowania Zygmunta Augusta. Równoległe, w sposób niezależny, rejestry dotyczące nieruchomości rozwijane były także w Prusach.

Nieco krótszy rodowód ma natomiast rejestracja obciążeń hipotecznych na nieruchomościach. Choć długi na nich zabezpieczane znane były już w starożytności, to rejestry rejestrujące prawa do nieruchomości i ciężące na nich długi pojawiły się w Europie w wiekach średnich. Pierwotnie w tym celu wykorzystywano m.in. księgi sądowe (Niemcy, Czechy, Morawy, Rzeczpospolita Polska). W północnych Niemczech już w XIII w. pojawiły się jednak także księgi służące do zabezpieczania długów prywatnych na nieruchomościach.

Nowoczesne rozwiązania w zakresie rejestracji nieruchomości i praw rzeczowych najwcześniej wprowadzono w krajach niemieckich. W Prusach prowadzenie ksiąg gruntowych przewidywało już prawo ustanowione w 1704 r. Ich rozwój trwał jednak ostatecznie do końca XIX w. Warto zaznaczyć, że odpowiednie procedur rejestracji wprowadzane były także w Rzeczpospolitej Polskiej jak i w Księstwie Warszawskim oraz Królestwie Kongresowym.

Znacznie krótszą historię mają natomiast rejestry odnoszące się do kupców i spółek. Potrzebę ich prowadzenia uzmysłowiono sobie bowiem dopiero w średniowieczu. Pojedynczych kupców wraz z używaną przez nich firmą zaczęto jednak rejestrować dopiero w końcu XIV w. Początkowo miało to miejsce na terenie Włoch. W tym zakresie przełomowe znaczenie miał jednak dopiero Niemiecki Kodeks Handlowy z 1861 r. Warto przy tym podkreślić, że z rozwojem rejestru handlowego związany był także rozwój rejestru spółdzielni, który najczęściej stanowił wariant lub element tego pierwszego.

Pierwsze rejestry stanu cywilnego zaczęły pojawiać się natomiast w pierwszej poł. XIV w. na terenie Włoch i Francji. Przełomowy dla ich rozwoju był natomiast Sobór

Trydencki podczas którego w 1563 r. w dekrete *Tametsi dubitandum* nakazano duchownym prowadzenie ksiąg chrztów i ślubów. W Polsce obowiązek prowadzenia metryk kościelnych wprowadziły ostatecznie synody odbywające się po Soborze Trydenckim w latach 1579-1602. Niemalże do końca XVIII w. rejestracja miała charakter wyznaniowy. Zmieniło się to najwcześniej we Francji, gdzie na mocy konstytucji z 3 września 1791 r. władza miała ustalić świecki sposób rejestracji stanu cywilnego ludności. W Prusach natomiast świecka rejestracja stanu cywilnego wprowadzona została w 1874 r., a w Cesarstwie Niemieckim w roku 1876.

Pierwsza część monografii poświęcona została w całości poszczególnym rejestrów administracyjnym. Drugi rozdział pracy, pt. *Marital status registers* stanowi omówienie rozwoju i organizacji rejestrów stanu cywilnego. Pierwszy podrozdział przedstawia ogólne zagadnienia dotyczące rejestracji stanu cywilnego. Rozważania rozpoczęte zostały od przedstawienia problemu rozumienia stanu cywilnego. Generalnie przyjęć można, że stwierdzenie stanu cywilnego ma na względzie: 1. urodzenie, zgon i zawarcie małżeństwa oraz 2. zmiany stanu cywilnego, tzn. zmiany w zakresie pokrewieństwa, przysposobienia, ustania i unieważnienia małżeństwa (J. Litwin, *Prawo o aktach stanu cywilnego*. Komentarz, Warszawa 1961, s. 29). Rejestracja stanu cywilnego jest to natomiast systemem obligatoryjnych i ciągłych zapisów z dziedziny stanu cywilnego, łącznie z danymi charakteryzującymi te zdarzenia. Akty stanu cywilnego stanowią natomiast przede wszystkim kwalifikowane dowody zdarzeń w nich stwierdzonych, w tym sensie, że ten kto składa wpis takiego aktu, wolny jest od składania jakichkolwiek innych dowodów o charakterze uzupełniającym. Zapis taki zawierała m.in. niemiecka ustawa o poświadczaniu stanu cywilnego i zawieraniu małżeństw z 1875 r., która w par. 15 wskazywała, że należycie i starannie prowadzone rejestry stanowią dowód wpisanych do nich zdarzeń, chyba że ktoś dostarczy dowód na ich sfalszowanie, niedokładność wpisu lub doniesienia oraz ustaleń stanowiących podstawę wpisu. Taką samą moc dowodową miały wyciągi z rejestrów stanu cywilnego.

W dalszej części rozdziału przedstawione zostały funkcje pełnione przez rejestry stanu cywilnego takie jak: ewidencyjna, informacyjna oraz ochronna, a także czynności wykonywane w zakresie rejestracji, które podzielić można na: a. właściwe czynności rejestracyjne (sporządzenie aktów i dokonywanie innych wpisów), b. wydawanie wypisów i sporządzanie innych dokumentów stanowiących podstawę do czynności rejestracyjnych w innych USC, c. sporządzenie wykazów przeznaczonych dla innych organów administracji, d. czynności manipulacyjno-techniczne.

Na koniec tej części wskazana została typologia samych aktów, które podzielić można na: sporządzane na podstawie zgłoszenia osób zobowiązanych do tego przez prawo; b. sporządzane na podstawie orzeczeń sądowych lub decyzji administracyjnych; c. sporządzane na podstawie wypisów aktów stanu cywilnego; d. sporządzane z urzędu na podstawie orzeczenia sądowego.

Drugi podrozdział rozdziału drugiego poświęcony został natomiast szczegółowemu omówieniu organizacji rejestracji stanu cywilnego w Królestwie Pruskim, co nastąpiło na podstawie ustawy z dnia 9 marca 1874 r. o poświadczaniu stanu cywilnego oraz formie zawierania ślubu oraz ustawie z 6 lutego 1875 r. o rejestracji stanu cywilnego i zawieraniu małżeństw, które rozciągały postanowienia pierwszej z wymienionych ustaw na obszar niemal całej II Rzeszy.

Według wprowadzonego modelu za prowadzenie rejestracji odpowiadali świeccy urzędnicy stanu cywilnego ustanawiani przez państwo, którzy działali na obszarze przypisanych im okręgów obejmujących od jednej do kilku gmin. Każdy z urzędników zobowiązany był do prowadzenia rejestrów urodzeń, małżeństw i zgonów, które wykonywano w dwóch egzemplarzach, z których jeden (rejestr boczny) przechowywany był w sądzie I instancji.

W dalszej części podrozdziału omówione zostały zasady zgłaszania wpisów oraz ich sporządzania. W tym m.in. obowiązek zarejestrowania małżeństwa przez urzędnika cywilnego przed jego zawarciem w kościele. Jednocześnie wskazane zostały pewne obowiązki urzędnika w zakresie badania prawdziwości podawanych danych w sytuacji, gdyby powziął on wątpliwości co do ich wiarygodności. Przepisy dotyczące zgłoszeń były realizacją kilku zasad obowiązujących dość powszechnie, tzn. zasad: terytorialnej, meldunkowej, zupełności.

Obok rejestrów stanu cywilnego prowadzone były także akta zbiorowe, w których składano wszystkie pisma urzędowe, odnoszące się do prowadzenia rejestrów, w tym w szczególności dostarczone wnioski, doniesienia, zawiadomienia, zarządzenia władz nadzorczych i sądów oraz protokoły spisane przez urzędników i wydane zarządzenia.

Całość rozdziału została uzupełniona materiałem ilustracyjnym przedstawiającym formularz poszczególnych rejestrów oraz sposób ich uzupełniania.

Kolejnym rejestrem administracyjnym przedstawionym w monografii jest kataster podatku gruntowego i budynkowego, któremu poświęcony został rozdział trzeci. Podrozdział 3.1, podobnie jak w rozdziale poprzednim, przedstawia ogólne zagadnienia dotyczące katastru. W związku z tym, cały wywód rozpoczęty został od przedstawienia

definicji katastru, który rozumieć można jako w zasadzie każdy system informacji przestrzennej, ponieważ podstawową cechą takiego systemu jest przypisywanie do obiektów dwóch grup atrybutów: przestrzennych oraz opisowych.

Następnie przedstawiona została typologia systemów katastralnych, które można podzielić na: a. systemy katastralne, w których informacje są odniesione do działek gruntów; b. systemy informacji o środowisku naturalnym, c. systemy informacji o infrastrukturze. Ostatecznie modele katastru ukształtowały się w XIX w., kiedy utworzone zostały kataster fiskalny, kataster prawny i kataster fizyczny. Każdy z modeli służy innym celom. Odpowiednio: zapewnieniu wpływów podatkowych z tytułu posiadanie nieruchomości, zabezpieczeniu obrotu nieruchomościami oraz planowaniu i gospodarowaniu nieruchomościami.

Kataster (w tym także Pruski) sklasyfikowany został jako rejestr administracyjny, ponieważ jest prowadzony przez ustawowo wskazane organy administracji publicznej oraz przedmiotowy, ponieważ gromadzi przede wszystkim informacje o gruntach, budynkach i lokalach, które stanowią podstawę oznaczenia nieruchomości. Kataster pruski był także katastem fiskalnym, ponieważ jego podstawową funkcją było ułatwienie ściągania podatków przez państwo.

W pierwszym podrozdziale omówione zostały także źródła danych przestrzennych, pojęcie przestrzeni katastralnej oraz cechy jakie spełniać powinny dane gromadzone w katastrze, do których należą: dokładność, precyzja, powtarzalność, rozdzielczość, zmienność, aktualność, wiarygodność, dostępność, kompletność, odpowiedniość, koszt oraz wartość.

Drugi podrozdział poświęcony został rozwojowi, konstrukcji oraz funkcjonowaniu katastru pruskiego, którego początki w nowoczesnej formie sięgają początku XVIII w., a dokładnie roku 1724, w którym Fryderyk Wilhelm I wydał pierwsze przepisy regulujące prace katastralne, których celem było zwiększenie dochodu państwa, aby wzmacniać i rozwijać armię. Gwałtowny rozwój prac katastralnych przypadł jednak dopiero na okres XIX w.

Ostateczne ramy funkcjonowania katastru wprowadzone zostały na mocy ustaw z dnia 21 maja 1861 r. o odmiennym uregulowaniu podatku gruntowego oraz o wprowadzeniu powszechnego podatku budynkowego. Stworzenie katastru zapewniło stabilną i ujednoliconą formę inwentaryzowania parcel katastralnych na terenie całego państwa pruskiego, w celach podatkowych oraz w celu ustalania zakresu władania parcelami w rozumieniu własności oraz powierzchni. Tym samym wprowadzone zostały jednolite zasady

wymiaru świadczeń podatkowych, obejmujące wszystkich właścicieli nieruchomości, oparte na pomiarach geodezyjnych i klasyfikacji gruntów oraz wycenie uzyskiwanego z nich dochodu. W 1872 r. kataster został natomiast nierozzerwalnie powiązany z księgami gruntowymi, gdyż w tym roku wydane zostały przepisy o ujednoczeniu wpisów w księgach gruntowych i katastralnych. W tym samym roku mapom katastralnym przyznano także moc dowodową w sprawach o przebieg granic własności.

Podsumowując proces wprowadzania katastru w Prusach zauważyć należy, że kataster podatku gruntowego został najwcześniej wprowadzony w zachodnich prowincjach państwa (w Nadrenii i Westfalii już w 1839 r.), najpóźniej natomiast w prowincjach wschodnich tzn. w Prusach Zachodnich, Prusach Wschodnich, na Pomorzu, Wielkim Księstwie Poznańskim, Śląsku oraz Brandenburgii. Całość zagadnień związanych z prowadzeniem katastru podporządkowana została ministerstwu finansów. W terenie urzędy katastralne II instancji (Biura Katastralne) działały natomiast na poziomie rejencji, a w powiatach usytuowane zostały urzędy katastralne stanowiące organy I instancji.

Kataster Pruski wbrew potocznej opinii nie powstał w całości na podstawie nowych pomiarów. Przystępując w 1861 r. do pracy, władze katastralne zgromadziły dokumentację kartograficzną obcego pochodzenia, sporządzoną wcześniej na potrzeby różnych zleceńodawców. Dopiero w następnych latach uzupełniano ją mapami uzupełniającymi. Najbardziej intensywne prace w tym zakresie prowadzono w latach 1861-1863. Przy zakładaniu katastru korzystano z wszelkich dostępnych map, takich jak mapy separacyjne, mapy majątków itp., ponieważ podczas początkowych prac bez znaczenia była ich jakość. Zgromadzone materiały obejmowały ok. 87% powierzchni kraju. Dzięki temu tylko 13% powierzchni musiało zostać objęte nowymi pomiarami.

Co do zasady, co 15 lat następować miała tzw. rewizja katastru, polegająca na uaktualnianiu przez geometrę zmian zaistniałych w nieruchomościach. Jej głównym celem było sprostowanie przypisanego wcześniej podatku od danej nieruchomości, wynikające ze zmian w kulturze rolnej, dochodzie i wielkości areału. Rewizje przeprowadzano w latach 1880, 1895, 1910. Niezależnie od rewizji katastru, kataster budynkowy był permanentnie uzupełniany przez urzędy katastralne na podstawie zgłoszenia sołtysów i burmistrzów.

Kataster prowadzono systemem parcelowym. Na każdej karcie mapy numeracja przebiegała z kierunku północno-zachodniego do południowo-wschodniego przy zachowaniu kolejności numeracji. Najpierw numerowano wszystkie parcele w uprawie, a na końcu wszystkie drogi wodne. Ostatni numer parceli podkreślano jedną linią, a ostatni parceli stanowiącej własność publiczną dwoma liniami.

Parcela obejmowała ciągły obszar użytku gruntowego i stanowiła przedmiot własności tej samej osoby. Identyfikacja parceli następowała poprzez podanie stosownych identyfikatorów oraz oznaczenia. Numer parceli był liczbą naturalną lub ułamkiem (w przypadku podziału parceli).

Operat katastralny zawierał część kartograficzną obejmującą mapę katastralną i matrycę mapy katastralnej oraz część opisową składającą się z matrykuły podatku gruntowego, księgę podatku budynkowego i księgę parcel.

Podstawę zakładania katastru stanowiły szkice katastralne. Składały się one z części opisowej i z części kartograficznej. Część opisowa zawierała podobne dane jak matrykuła podatku gruntowego. Część kartograficzną sporządzano natomiast bezpośrednio w terenie. Mapy katastralne przedstawiały przebieg granic parcel katastralnych, numer parcel, budynki i ich numery, nazwy ulic, rodzaj użytku. Ze względu na sposób opracowania można je podzielić na mapy pierwotne, pierworysy, czystopisy oraz mapy uzupełniające. Treść map dotyczyła: granic zewnętrznych jednostki katastralnej, granic władania, granic użytków gruntowych włącznie z klasami gruntów, granic dróg, rowów i innych istotnych oznaczeń, w tym oznaczenia kamieni granicznych i punktów osnowy triangulacyjnej. Obok wymienionych wyżej elementów katastru urzędy katastralne prowadziły także alfabetyczny spis właścicieli oraz listę artykułów matrykuły tworzoną dla poszczególnych gmin i obszarów dworskich.

W bezpośredniej łączności z katastrem pozostawały księgi gruntowe. Związek ten wyrażał się przede wszystkim w dwustronnej zależności obu systemów. Urząd katastralny nie mógł dokonywać w prowadzonej przez siebie ewidencji żadnych zmian dotyczących stanu prawnego nieruchomości, bez ich wcześniejszego ujawnienia w księgach gruntowych. Podobnie, zmiany dotyczące opisu fizycznego i danych identyfikacyjnych nieruchomości, przed ich ujawnieniem w księdze gruntowej musiały być poświadczone przez urząd katastralny. Dane ujawnione w katastrze i księdze gruntowej podlegały tym samym ścisłej korelacji.

Strukturę katastru pruskiego w szerszym znaczeniu, tworzył zatem zbiór ksiąg powiązanych ze sobą poprzez podawanie niektórych wspólnych informacji we wszystkich księgach składających się na kataster i uzupełnionych księgami gruntowymi. Przykładowo znając numer księgi gruntowej można w niej odnaleźć informacje o parceli i odwrotnie mając dostęp do części opisowej katastru można dotrzeć do ksiąg gruntowych. Kataster w połączeniu z księgami gruntowymi tworzył tym samym spójny system informacyjno-podatkowy.

Podobnie jak w rozdziale wcześniejszym całość wywodu uzupełniona została materiałem ilustracyjnym przedstawiającym poszczególne elementy części opisowej katastru.

Czwarty rozdział, ostatni w części poświęconej rejestrom administracyjnym, poświęcony został trzem rejestrom prowadzonym przez Urząd Patentowy w Berlinie, tzn. rejestrowi wzorów użytkowych, rejestrowi patentów oraz rejestrowi znaków towarowych.

Pierwszy podrozdział poświęcony został rejestrowi wzorów użytkowych ustanowionemu w 1891 r. Rejestr ten przeznaczony był dla wzorów odnoszących się do przedmiotów użytkowych, narzędzi lub ich części. Warunkiem rejestracji wzoru w rejestrze było, aby wzory te służyły celom pracy lub użyteczności w nowych projektach, układach lub urządzeniach. Warto podkreślić, że stanowił on swego rodzaju uzupełnienie dla prowadzonego od 1876 r. rejestru wzorów o znaczeniu artystycznym, za prowadzenie którego odpowiadały sądy I instancji.

Rejestr wzorów użytkowych był jawny, czego wyrazem było publikowanie wnoszonych do niego wpisów w *Deutscher Reichsanzeiger* oraz prawo swobodnego dostępu każdej osoby do rejestru. Ponadto osoba dokonująca wpisu otrzymywała jego kopię. Urząd Patentowy mógł także, wedle własnego uznania, wydawać każdej osobie kopie i wyciągi z przedłożonych mu dokumentów i toczącego się przed nim postępowania o ile tylko prawo nie ograniczało wglądu do nich. Wydanie dokumentów było jednak płatne.

Z wpisu do rejestru wynikała gwarancja dla osoby rejestrującej wyłącznego prawa do reprodukcji wzoru w celach handlowych oraz jego wprowadzania do obrotu, a także wystawiania lub używania aparatury i wyrobów powstałych w wyniku reprodukcji. Prawo ochrony nabyte w skutek rejestracji przechodziło na spadkobierców i mogło być przeniesione na inne osoby w drodze umowy lub podziału majątku na wypadek śmierci. Okres ochronny wynikający z wpisu trwał 3 lata, z możliwością przedłużenia o kolejne 3 lata, o ile przed końcem czasu ochrony wniesiona została opłata w wysokości 60 marek. Rezygnacja z ochrony przed upływem jej okresu możliwa była na wniosek zainteresowanej strony. W takim wypadku informacje o zniesieniu ochrony były publikowane w *Deutscher Reichsanzeiger*. Ponadto, jeżeli w ciągu czterech lat od wygaśnięcia ochrony nie wystąpiono o zwrot modelu, Prezes Urzędu Patentowego nabywał prawo rozporządzania nim.

Drugi podrozdział poświęcony został rejestrowi patentów. Rejestr ten utworzony został razem z Urzędem Patentowym, na mocy ustawy patentowej z 1877 r., która została znowelizowana w 1891 r.

W rejestrze ewidencjonowano patenty udzielane na nowe wynalazki pozwalające na ich komercyjne wykorzystanie. Warto odnotować, że patentów nie udzielano na wynalazki, których wykorzystanie byłoby sprzeczne z prawem lub dobrym obyczajem oraz dotyczących środków spożywczych, używek, leków oraz substancji wytwarzanych metodami chemicznymi, o ile wynalazki te nie dotyczyły sposobu wytwarzania tych przedmiotów. W rejestrze odnotowywano przedmiot i czas trwania udzielonych patentów, nazwiska i miejsca zamieszkania właścicieli patentów oraz ich pełnomocników. Rejestrowano w nim także zmianę osoby uprawnionej do dysponowania patentem oraz jej pełnomocnika. W rejestrze odnotowywano ponadto początek, wygaśnięcie, stwierdzenie nieważności i unieważnienie patentów. Złożenie wniosku o wpis wiązało się z wniesieniem opłaty w wysokości 20 marek.

Rejestr patentów, podobnie jak rejestr wzorów, był jawny. Dokonywane w nim wpisy publikowano w Deutscher Reichsanzeiger oraz dzienniku urzędowym. W dzienniku, oprócz treści obwieszczeń, publikowano także istotne części opisów i rysunków (o ile istniała możliwość ich publicznego przeglądania). Istniała także, możliwość dokonania publikacji poza Berlinem, jak również, o ile było to konieczne, jej odroczenia na okres maksymalnie sześciu miesięcy. Ponadto każda osoba miała prawo wglądu do rejestru oraz opisów, rysunków, modeli i wzorów na podstawie, których udzielono patentów. Wyjątek stanowiły wyłącznie patenty udzielone na potrzeby armii lub floty. W tym wypadku dostęp do dokumentów był ograniczony. Nie dokonywano także wpisu w rejestrze i publikacji. Urząd Patentowy mógł także wedle własnego uznania wydawać każdej osobie kopie i wyciągi z przedłożonych mu dokumentów i toczącego się przed nim postępowania o ile prawo nie ograniczało do nich wglądu. Wydanie dokumentów, podobnie jak w wypadku rejestru wzorów, było płatne.

W przypadku udzielenia patentu, czas jego trwania wynosił 15 lat licząc od następnego dnia po dokonaniu zgłoszenia. Oba rejestry, tzn. rejestr patentów oraz rejestr wzorów użytkowych służył w zasadzie temu samemu celowi. Postępowanie rejestrowe w przypadku rejestru wzorów było jednak znacznie bardziej uproszczone, co z drugiej strony znajdowało swój wyraz w znacznie krótszym czasie gwarantowanej ochrony.

Trzeci podrozdział poświęcony został trzeciemu z rejestrów prowadzonych przez Urząd Patentowy w Berlinie tzn. rejestrów znaków towarowych. Rejestr ten utworzony został na mocy ustawy z dnia 12 maja 1894 r. o ochronie znaków towarowych. Zastąpił on prowadzony od 1874 r. rejestr znaków towarowych stanowiący część rejestru handlowego.

Rejestr był jawny dla każdej osoby. Ponadto Urząd Patentowy publikował każdy wpis i odwołanie dokonane w rejestrze oraz okresowo wykaz znaków wpisanych i

unieważnionych. Prawo i ochrona jakimi objęty był znak towarowy przechodziły na spadkobierców lub mogły być przeniesione na inne podmioty na podstawie umowy lub rozporządzenia zmarłego. Co ważne, prawo to mogło być przeniesione na inną osobę wyłącznie z przedsiębiorstwem, do którego należał znak towarowy.

Znak wpisany do rejestru mógł zostać w każdym momencie unieważniony na wniosek jego właściciela. Unieważnienia dokonywano także z urzędu, jeżeli upłynęło 10 lat od złożenia wniosku o rejestrację znaku lub od jego przedłużenia lub gdy wpis był niedopuszczalny. Unieważnienie wniosku z urzędu wymagało zawiadomienia właściciela przez Urząd Patentowy. Jeżeli nie wniósł on sprzeciwu w ciągu miesiąca od powiadomienia, anulowanie wchodziło w życie.

Warto podkreślić, że z ochrony gwarantowanej wpisem skorzystać mogła także osoba, która miała swoje miejsce zamieszkania poza granicami Niemiec. Warunkiem było jednak posiadanie przez nią pełnomocnika ustanowionego w Niemczech, który jako jedyny mógł reprezentować właściciela w postępowaniach przed Urzędem Patentowym lub przed sądami. Wniosek o rejestrację zagranicznego znaku towarowego wymagał ponadto przedstawienia dokumentów potwierdzających uzyskanie rejestracji w kraju macierzystym.

Druga część rozprawy poświęcona została rejestrom prowadzonym przez sądy. W piątym rozdziale szczegółowo omówiona została organizacja i funkcjonowanie ksiąg gruntowych. W pierwszym podrozdziale przedstawione zostały zagadnienia ogólne dotyczące rejestrów służących rejestracji własności nieruchomości i ciążących na nich praw. Warto jeszcze raz podkreślić, że od najdawniejszych czasów celem tworzenia tego rodzaju rejestrów była konieczność zapewnienia bezpieczeństwa obrotu, będącego jednym z warunków rozwoju zdrowej gospodarki. Księgi wieczyste/gruntowe/hipoteczne, niezależnie od przyjętej w danym kraju nazwy, rejestrują bowiem tytuły własności stwarzając źródłową ewidencję nieruchomości oraz porządkują stan prawny, zmniejszając w sposób wydatny spory co do własności. Ewidencja stanu prawnego nieruchomości, publiczna i dostępna dla każdego, jest także podstawą bezpiecznego obrotu prawnego i zabezpieczenia kredytu hipotecznego. Biorąc zatem pod uwagę cele jakim służą te rejestry, księgi wieczyste zdefiniować można jako urzędowy rejestr mający na celu ujawnić ogół praw rzeczowych na nieruchomości, dla której została urządzona. Same księgi wieczyste należą do grupy publicznych rejestrów przedmiotowych, tzn. takich, które służą ujawnianiu określonych przedmiotów i ich sytuacji prawnej. W związku z celami jakim służą, rejestry nieruchomości pełnią zatem funkcje: ewidencyjną, informacyjną, ochronną.

Istotnym zagadnieniem jest również kwestia zasad na jakich oparte jest prowadzenie ksiąg wieczystych. Interesująca nas niemiecka księga gruntowa była zorganizowana dla nieruchomości położonej w danym okręgu. Zasadą stała się powszechność ksiąg, to znaczy, że zakładano je dla każdej prawnie wyodrębnionej nieruchomości. Regułą było także oparcie funkcjonowania ksiąg na zasadzie wpisu, a nie składania dokumentów. Ponadto wpis do księgi gruntowej (włącznie z działem dotyczącym własności) miał charakter konstytutywny, dlatego żadne prawa rzeczowe nie mogły powstać ani między stronami, ani wobec osób trzecich, bez dokonania wpisu. Oznaczało to przyjęcie tzw. zasady wpisu (*Eintragungsprinzip*). Wpis, co do zasady, następował na wniosek osoby uprawnionej. W określonych przypadkach, sąd mógł jednak działać również z urzędu. Główne myśli ustawodawstwa niemieckiego odnoszące się do wpisów można ująć w następujące zasady: 1. zasada legalności, 2. zasada konsensusu formalnego i materialnego, 3. zasada wniosku stron, 4. zasada przymusu wpisu, 5. zasad szczegółowości, 6. zasada jawności, 7. zasada pierwszeństwa.

Ustawa o księgach gruntowych wprowadzała formalną jawność ksiąg, dopuszczając każdą osobę mającą uprawniony interes, do wglądu do nich. Interes ten zachodził, gdy osoba była wpisana do księgi albo zamierzała nabyć prawo hipoteczne (względnie go dochodzić). Jawność formalna uprawniała także do wglądu do dokumentów, na których treść uzupełniająco powoływała się formułka wpisu. Dopuszczalny był także wgląd do niezafatwionych wniosków o wpis. Na tych samych zasadach można było zażądać wydania odpisów prostych lub uwierzytelnionych. Drugim typem jawności odnoszącym się do ksiąg gruntowych była jawność materialna, będąca ujawnieniem w księdze stanu prawnego nieruchomości w połączeniu z zasadą, że nikt nie może zasłaniać się niezajomością wpisów ani wniosków o wpis, o których uczyniono wzmiankę.

Inne zasady, o których warto wspomnieć w kontekście niemieckiego systemu ksiąg gruntowych to: a. zasada domniemań - wprowadzająca ustawowe domniemanie, że prawo wpisane do księgi gruntowej na rzecz określonej osoby, osobie tej przysługuje, natomiast prawo wykreślone nie istnieje; b. zasada ochrony dobrej wiary - umożliwiająca nabycie prawa na nieruchomości od nieuprawnionego, za którym przemawia jednak treść księgi gruntowej.

Kolejnym ważnym elementem systemu niemieckiego było to, że rejestracja miała charakter sądowy, a za jej prowadzenie odpowiadały sądy I instancji. Należy podkreślić, że to właśnie w prawie niemieckim ostatecznie ukształtowała się zasada, iż rejestr jest

prowadzony przez sąd w ramach jego funkcji orzeczniczych (nieprocesowych), a nie przy sądzie, jak odbywało się to wcześniej.

W kontekście ogólnych uwag dotyczących organizacji ksiąg wieczystych, warto podkreślić także, że wyróżnić można różne rodzaje wpisów, do których należą: a. wpisy konstytutywne, czyli stanowiące jedną z niezbędnych przesłanek zmiany stanu prawnego nieruchomości; b. wpisy deklaratywne, tzn. wyłącznie ujawniające dokonane już nabycie, zmianę lub utratę prawa.

Ze względu na skuteczność wpisu w czasie, wyróżnić można było także wpisy ostateczne i tymczasowe. Wpis ostateczny to taki, który kończył postępowanie wieczystoksięgowe przez ujawnienie lub wykreślenie z księgi określonego prawa. Wpis tymczasowy był natomiast dokonywany na okres trwania postępowania w celu zabezpieczenia jego wyniku.

Drugi podrozdział poświęcony został organizacji systemu ksiąg gruntowych w Królestwie Pruskim. Początki tworzenia systemu ksiąg gruntowych sięgają początku XVIII w. Jego utworzenie przewidywał bowiem już edykt z 1704 r. Pierwsze próby nie były jednak w pełni skuteczne, a zasady dotyczące prowadzenia pruskiej księgi hipotecznej ujęte zostały dopiero w ustawie z dnia 20 grudnia 1783 r. Ostatecznie ustrój ksiąg gruntowych rozwinięty został jednak w II połowie XIX w. co miało swój początek w ustawach o nabywaniu nieruchomości oraz o księgach gruntowych, które wydane zostały 5 maja 1872 r. Na podstawie przepisów zawartych w tych aktach doszło do ostatecznego zerwania z koncepcją *tradito* i nastąpił powrót do staroniemieckiej zasady prawnej *Auflassung* rozumianej jako porozumienie między stronami co do przejścia prawa własności nieruchomości.

Okres organizacji systemu ksiąg gruntowych zamknięty został ostatecznie na mocy przepisów wprowadzonych przez Niemiecki Kodeks Cywilny z 18 sierpnia 1896 r. i uszczegółowiony ustawą o księgach wieczystych z dnia 23 marca 1897 r. Należy jednak podkreślić, że zasadnicza część tych przepisów weszła w życie dopiero 1 stycznia 1900 r.

Co ważne przepisy ogólnoniemieckie nie wprowadzały zasady, iż księgi gruntowe prowadzone mają być przez sąd. Zgodnie z brzmieniem tych przepisów, za ich prowadzenie odpowiadały urzędy ksiąg gruntowych, których umiejscowienie i ustrój pozostawiono ustawodawstwu partykularnemu. W Prusach, zgodnie z dotychczasową praktyką, urzędami hipotecznymi uczyniono sądy pierwszej instancji, które właściwe były dla wszystkich gruntów, położonych w ich okręgu. Urzędnikiem ksiąg gruntowych był jednak nie tylko sędzia, ale także przydzielony mu urzędnik odpowiedzialny za prowadzenie ksiąg gruntowych.

Co do zasady księga gruntowa była prowadzona dla oznaczonego obwodu terytorialnego, a każdy grunt położony na jego terenie musiał mieć swoje odrębne miejsce w księdze gruntowej zwane wykazem. W Prusach wykaz taki mógł dotyczyć jednego lub kilku gruntów należących do tego samego właściciela.

Warto zaznaczyć, że księgi gruntowe prowadzono także dla niektórych uprawnień, które zostały zrównane przez państwo z gruntami. Uprawnienia tego rodzaju traktowane były pod względem nabycia i obciążenia tak jakby były gruntami i dlatego mogły otrzymać osobny wykaz.

Konstrukcja księgi gruntowej i towarzyszących jej akt, była zmienna w czasie. Ustawa o księgach gruntowych z 1872 r. знаła dwa rodzaje formularzy prowadzonych przez urzędników gruntowych w osobnych tomach. W I formularzu każdej nieruchomości przyporządkowano osobną kartę (system realny), która dzieliła się na tytuł i trzy działy. W II formularzu każdemu właścicielowi przyporządkowywano „artykuł” odsyłający do numeru artykułu właściwej księgi podatkowej. Przepisy dotyczące prowadzenia ksiąg gruntowych wydane w związku z uchwaleniem ustawy o księgach gruntowych z 1897 nie znały już jednak drugiego z formularzy.

Każdy wykaz składał się z następujących części: z napisu, ze spisu części składowych i z trzech działów. Napis służył do indywidualizowania wykazu przez podanie sądu powiatowego, obwodu, dla którego księgę prowadzono, powiatu, do którego należy obwód, liczby tomu i karty księgi. W napisie notowano też ewentualną granicę zadłużenia, wpisywaną w dziale II. Spis części składowych służył do indywidualizowania gruntów, dla których prowadzono wykaz. Składał się on z dwóch działów: spisu gruntów oraz spisu praw połączonych z własnością gruntów. W pierwszym dziale umieszczano informacje o osobie właściciela, wartości nieruchomości i tytułach nabycia. W drugim dziale wpisywano informacje o ograniczonych prawach rzeczowych obciążających nieruchomość. Trzeci dział służył natomiast do informowania o hipotekach oraz długi gruntowym i rentowym.

Dla każdego wykazu prowadzone były także osobne akta gruntowe, w których przechowywano wszystkie dokumenty i opisy, na których wpis się opierał lub do których się odwoływał, a także dokumenty dotyczące czynności prawnej będącej podstawą zezwolenia na wpis, jak również wnioski, wydane rozstrzygnięcia itp. Do akt gruntowych włączana była także tzw. tabela, stanowiąca dokładny odpis wykazu.

Wykaz mógł zostać zamknięty tylko wtedy, gdy wszystkie części składowe gruntów zostały opisane i przeniesione do innych wykazów albo zwolnione od przymusu księgi gruntowej i z niej wydzielone. Zamykano go również wtedy, gdy jego prowadzenie

przechodziło na inny urząd ksiąg gruntowych. Wykaz, który był nieprzejrzysty ze względu na znaczną ilość wpisów i wykreśleń, mógł zostać przepisany z urzędu lub na wniosek właściciela.

Jedną z najważniejszych cech systemu ksiąg gruntowych było jego ściśle powiązanie z katastrzem. Oznaczenie nieruchomości jako przedmiotu prawa w księdze gruntowej następowało z odwołaniem do danych katastralnych, gromadzonych przez urzędy katastralne. Urzędy były z kolei odpowiedzialne za przeprowadzenie odpowiednich pomiarów i określenie granic działek gruntowych. Koordynacja między urzędami ksiąg gruntowych i urzędami katastralnymi zakładała natychmiastowy przepływ informacji pomiędzy nimi. W konsekwencji każda fizyczna zmiana dotycząca danej działki gruntowej była niezwłocznie komunikowana właściwemu urzędowi ksiąg gruntowych, w celu zmiany opisu w księdze gruntowej. Z kolei sąd informował urząd katastralny o zmianach w zakresie stanu prawnego nieruchomości. Pilnowanie zmian w katastrze należało do najważniejszych obowiązków sędziego hipotecznego.

Wywód zamieszczony w rozdziale uzupełniony został o materiał ilustracyjny obrazujący poszczególne elementy wykazu księgi gruntowej.

Rozdział szósty poświęcony został problemom związanym z rejestrami handlowymi, spółdzielni, stowarzyszeń i spółdzielni wodnych. Rejestry te zestawione zostały w jednym rozdziale ze względu na fakt, że w znacznej mierze opierały się na podobnych podstawach, jak również służyły tym samym celom. Należy jednak podkreślić, że ze wszystkich wymienionych rejestrów najbardziej zbliżone do siebie były rejestry handlowy i spółdzielni. Ten drugi stanowił w praktyce odmianę rejestru handlowego, wprowadzoną dla specyficznego typu przedsiębiorstwa jakim była spółdzielnia.

Podobnie jak w rozdziałach poprzednich, pierwszy podrozdział poświęcony został ogólnym zagadnieniom związanym ze znaczeniem i funkcjonowaniem ww. rejestrów.

Rejestr handlowy jest rejestrem publicznym, służącym do ujawniania najważniejszych i przewidzianych przez prawo stosunków handlowych, które mają istotne znaczenie dla zwiększenia bezpieczeństwa obrotu handlowego. Inaczej można powiedzieć, że *rejestrem handlowym, można nazwać urzędowo prowadzone wykazy, zawierające określone fakty (dane), które posiadają dla obrotu handlowego prawne znaczenie* (A. Chelmoński, *Rejestr handlowy na tle dekretu z dnia 7 lutego 1919 r.*, Wilno 1929, s. 3). Ponadto rejestr handlowy służy jako środek kontroli władz państwowych nad niektórymi, ważnymi stosunkami handlowymi. Celem tego rejestru nie jest jednak zwiększenie pewności obrotu przedsiębiorstwami zarobkowymi, ale zwiększenie pewności obrotu kupieckiego,

tzn. obrotu artykułami lub usługami świadczonymi przez kupca podczas działania przedsiębiorstwa. Co do zasady rejestr handlowy jest jawny pod względem formalnym i materialnym oraz posiada wiarygodność prawną, dzięki czemu służy on realizacji zasady bezpieczeństwa obrotu. Zapobiega on bowiem uchylaniu się kupców, prowadzących przedsiębiorstwa zarobkowe w większym rozmiarze od wypełniania ich zobowiązań przez powołanie się na brak właściwego przedstawicielstwa przy ich zaciąganiu.

Rejestr spółdzielni i ich związków jest to natomiast rejestr publiczny, prowadzony najczęściej przez sąd rejestrowy dla wszystkich spółdzielni i ich związków działających w okręgu tego sądu. Rejestr ten służy jako środek ujawniania przewidzianych przez prawo najistotniejszych danych prawnych dotyczących tych organizacji oraz powodowania różnych skutków materialnoprawnych. Pełni on zatem taką samą rolę jak rejestr handlowy. Rejestry spółdzielni wyodrębniły się, w tych państwach w których spółdzielnie przybierały samodzielną formę prawną. Jednakże przy tworzeniu prawnej regulacji rejestru spółdzielni, wykorzystywano najczęściej zasady, na których oparty był rejestr handlowy. Charakter prawny rejestru spółdzielni oraz sposób jego zorganizowania decydują o pełnieniu przez niego wielu funkcji, wśród których można wymienić funkcje: ewidencyjną, kontrolną, informacyjną, ujawniającą i ochronną.

Drugi podrozdział stanowi natomiast omówienie organizacji i funkcjonowania poszczególnych rejestrów w państwie pruskim. Przełomowe znaczenie dla tworzenia rejestrów handlowych miał Powszechny Niemiecki Kodeks Handlowy (*das Allgemeine Deutsche Handelsgesetzbuch*) z 1861 r., który został przyjęty jako wzór dla wszystkich państw niemieckich, w tym Prus. Kodeks wprowadził jednolity dla całych Niemiec rejestr handlowy, prowadzony przy wszystkich sądach handlowych. Jego moc obowiązująca rozciągała się także na tereny zaboru pruskiego. Obowiązkowi rejestracji podlegali wszyscy kupcy o pełni praw, tzn. kupcy więksi. Rejestrować nie musieli się natomiast kupcy drobni. Wpisy w rejestrze dokonywane były w zasadzie na podstawie zgłoszenia stron. Wpis dokonywany z urzędu stanowił wyjątek. Sąd rejestrowy mógł jednak wymuszać dokonane rejestracji poprzez nakładanie kar porządkowych. Kodeks upowszechnił zasadę publicznego dostępu do rejestru oraz ogłaszania w czasopiśmie najistotniejszych wpisów do niego. Dzięki temu nikt z zainteresowanych nie mógł zasłaniać się nieznaną faktów zamieszczonych w rejestrze. Zasady wprowadzone w 1861 r. przejęte zostały także przez Niemiecki Kodeks Handlowy z 1897 r., co wynika z faktu, że wprowadzone w nim zmiany miały głównie charakter redakcyjny.

Zgodnie z kodeksem z 1861 r. rejestr handlowy prowadzony był przez sądy handlowe, a w miastach nie posiadających takiego sądu przez sądy powiatowe lub miejskie posiadające wydziały cywilne. Przepis ten został zmieniony w kodeksie z 1897 r., który obowiązek prowadzenia rejestrów nakładał na sądy I instancji.

Rejestr spółdzielni był natomiast oparty na niemieckiej ustawie spółdzielczej, która w Prusach weszła w życie w 1867 r. Już w rok później zastąpiła ją jednak ustawa wydana 4 czerwca 1868 r. dla Związku Północnoniemieckiego. Dnia 1 maja 1889 r. wydano natomiast ustawę spółdzielczą wspólną dla całej II Rzeszy. Warto podkreślić, że ustawa ta w swoich zasadniczych założeniach obowiązuje w Niemczech do dnia dzisiejszego. Rozporządzenie o rejestrze spółdzielni z 11 lipca 1889 r. przewidywało jego prowadzenie przez sądy właściwe dla prowadzenia rejestru handlowego, przy czym był on instytucją niezależną.

Rejestr stowarzyszeń prowadzony był na podstawie II części I rozdziału I księgi Niemieckiego Kodeksu Cywilnego oraz obwieszczenia Kanclerza Rzeszy z dnia 12 listopada 1898 i ogólnego zarządzenia z dnia 6 listopada 1899 r. Rejestr spółdzielni wodnych prowadzono natomiast na podstawie pruskiej ustawy z dnia 1 kwietnia 1879 r. o tworzeniu spółdzielni wodnych, w tych sądach, które prowadziły rejestr handlowy.

W zakresie postępowań rejestrowych, sąd był zobowiązany dokonywać badania zgłaszanych faktów pod względem ich zgodności z obowiązującym prawem oraz pod względem formalnym. Niemiecka ustawa o sądownictwie niespornym nakładała na sąd obowiązek przeprowadzenia dochodzenia, w celu ustalenia dowodów, które uznawał on za konieczne do dokonania wpisu. W przypadku postępowania niespornego zastosowanie miały przepisy ustawy o postępowaniu cywilnym - o dowodzie ze świadków, o dowodzie z biegłych i o postępowaniu przy odbiorze przysięgi. Przesłuchanie stron było jednak możliwe tylko w wypadkach dotyczących działalności nadzorczej sądu.

Każda firma (kupiec lub przedsiębiorstwo) wpisywana była kolejno do właściwej księgi, w której przeznaczano dla niej przynajmniej dwie równoległe strony. W okręgu tego samego sądu rejestrowego nie mogła być zarejestrowana więcej jak jedna taka sama firma. Dla każdej firmy prowadzono także osobne akta, w których przechowywano wszystkie dokumenty, dotyczące danego przedsiębiorstwa, które zostały złożone do rejestru. W przypadku konieczności zwrotu dokumentu konieczne było umieszczenie w aktach jego odpisu lub kopii. Zarówno rejestr handlowy jak i rejestr spółdzielni, stanowiły osobne księgi prowadzone przez sekretarza sądu pod nadzorem jednego z sędziów, noszącego tytuł sędziego rejestrowego

Rejestracja stowarzyszenia wymagała natomiast oprócz złożenia samego wniosku, dołączenia do niego także oryginału i kopii umowy powołania stowarzyszenia oraz kopii dokumentów dotyczących powołania zarządu. Umowa zawiązania stowarzyszenia musiała być podpisana przez co najmniej siedmiu członków

Obok obowiązków rejestrowych prawo niemieckie nakładało na sędziego rejestrowego szereg funkcji nadzorczych nad działalnością spółek akcyjnych i spółek z ograniczoną odpowiedzialnością. W zakresie prowadzenia rejestru handlowego, pewne prawa i obowiązki posiadały także organy reprezentujące kupców. Do ich uprawnień należało czuwanie, aby wpisy nakazane ustawą były wykonywane oraz żeby ściągane było niezgodne z ustawą używanie firmy. Na żądanie sądu, w razie wątpliwości powziętych przez sąd wydawały one opinie. To samo dotyczyło także wyboru gazety, przeznaczonej do publikacji ogłoszeń. Niemiecki kodeks handlowy nakładał na organy stanu kupieckiego obowiązek wspomaganie sądu rejestrowego, w celu ochrony przed niezgodnością ze stanem prawnym wpisów oraz w celu sprostowania i uzupełnienia rejestru handlowego. Organom tym przysługiwało także prawo odwołania od decyzji sędziego rejestrowego.

Zgodnie z niemieckim kodeksem handlowym cała treść wpisu po dokonaniu rejestracji podlegała publikacji. Wpisy były publikowane w Deutscher Reichsanzeiger oraz w przynajmniej jeszcze jednym piśmie wskazanym przez sąd. Ogłoszenie było uważane za dokonanie w dniu, w którym wyszło ostatecznie z pism, w których dokonano ogłoszenia.

Oprócz obowiązku publikacji prawo niemieckie zakładało, że rejestr handlowy objęty jest jawnością formalną, co gwarantowało każdemu prawo zapoznania się z jego treścią. Wgląd do rejestru i akt był bezpłatny. Jednocześnie objęty był on także jawnością materialną.

W sposób bardzo podobny prowadzone było postępowanie dotyczące rejestracji spółdzielni, która poprzez wpisanie do rejestru uzyskiwała status kupca rejestrowego w rozumieniu prawa handlowego. Dzięki temu spółdzielnia posiadała osobowość prawną i mogła nabywać prawa własności i inne prawa rzeczowe oraz pozywać i być pozywaną. Wniosek o wpis do rejestru składał zarząd wybrany przez założycieli spółdzielni. Sąd miał jednak prawo odmówić rejestracji. Do wniosku o wpis należało dołączyć oryginał statutu podpisany przez co najmniej siedmiu założycieli spółdzielni, odpis dokumentów poświadczających powołanie zarządu i rady nadzorczej, zaświadczenie związku rewizyjnego o dopuszczeniu spółdzielni do członkostwa w związku oraz opinię związku rewizyjnego, że założenie spółdzielni z powodów osobistych lub gospodarczych, a w

szczególności sytuacja majątkowa spółdzielni, nie zagraża interesom jej członków lub wierzycieli.

Sąd rejestrowy badał natomiast, czy wniosek odpowiadał warunkom przewidzianym w ustawie spółdzielczej. W szczególności polegało to na ustaleniu czy spółdzielnia została założona prawidłowo, czy do wniosku dołączono wszystkie załączniki, a ponadto czy uchwalony przez założycieli statut jest zgodny z przepisami obowiązującego prawa. Sąd był uprawniony odmówić rejestracji, jeżeli na podstawie opinii zrzeszenia spółdzielni, które kontrolowało spółdzielnię przed jej rejestracją, stwierdził zagrożenie interesów członków spółdzielni lub jej wierzycieli. Mogło to nastąpić także z powodu błędnego, niekompletnego lub uchwalonego w sposób nieważny statutu, jak również gdy brakowało opinii związku rewizyjnego albo gdy była ona niekompletna lub negatywna.

Prawo pruskie wymagało ponadto rejestracji każdego wstępującego i występującego członka spółdzielni. W tym celu sądy prowadziły także specjalne rejestry członków.

Do rejestru spółdzielni w swoich podstawowych założeniach podobny był rejestr spółdzielni wodnych wprowadzony na mocy pruskiej ustawy z dnia 1 kwietnia 1879 r. Był on jednak prowadzony oddzielnie i posiadał inny formularz.

Podczas postępowania o rejestrację stowarzyszenia, sąd dokonywał kontroli przedłożonego wniosku oraz załączonych do niego dokumentów. W przypadku stwierdzenia braków lub błędów sąd był uprawniony do odrzucenia wniosku. Wymagało to jednak uzasadnienia decyzji. Od negatywnego rozstrzygnięcia sądu przysługiwało prawo do odwołania. Jeżeli doszło do rejestracji, sąd był natomiast zobowiązany powiadomić właściwy organ administracji, który mógł sprzeciwić się rejestracji, jeżeli działalność stowarzyszenia mogła być zakazana na mocy prawa o stowarzyszeniach politycznych, socjalno-politycznych lub religijnych. Sprzeciw organu administracji mógł być zakwestionowany przez zarząd stowarzyszenia na drodze sądowej. Jeżeli sprzeciw nie wpłynął, ale organ o tym nie powiadomił sąd był zobowiązany wstrzymać rejestrację przez okres sześciu tygodni od doręczenia organowi administracyjnemu zgłoszenia. Po tym czasie uznawano, że sprzeciw nie został wniesiony lub też został prawomocnie oddalony.

Wpisy dokonywane w rejestrach podzielić można na konstytutywne (np. wpisy dotyczące powstania spółki akcyjnej i spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, czy spółdzielni) oraz wpisy uzdrawiające (usuwające braki).

Zgodnie z przepisami z 1861 r. rejestr handlowy składał się z trzech zasadniczych działów, w których rejestrowano: a. kupców i spółki handlowe, b. udzielane pełnomocnictwa, c. stosunki prawne spółek prawa handlowego. Na terenach, gdzie

obowiązywał Landrecht pruski wprowadzono także czwarty dział jakim był rejestr małżeńskich praw majątkowych. Od 1874 r. dla podmiotów wpisanych do rejestru handlowego prowadzono także rejestr znaków towarowych, służący do rejestracji znaków handlowych jakimi posługiwali się kupcy oraz firmy.

Zgodnie z przepisami wprowadzonymi w 1897 r. rejestr handlowy podzielono natomiast na dwie części. W części A rejestrowano firmy, kupców indywidualnych, spółki kupieckie i spółki komandytowe. W części B rejestrowano natomiast spółki akcyjne, komandytowe z akacjami, spółki z ograniczoną odpowiedzialnością i osoby prawne. Zlikwidowany został natomiast osobny rejestr pełnomocnictw, ponieważ gromadzone w nim dane włączono do obu części rejestru.

Rozdział zaopatrzony został w materiał ilustracyjny, przedstawiający formularze omawianych rejestrów.

Przedmiotem siódmego rozdziału są rejestry statków morskich i rzecznych. Rejestry te spełniały analogiczne funkcje, przy czym miały odmienny formularz i zasięg oddziaływania, jak również rejestrowały fakty dotyczące różnej kategorii statków. Sam pomysł rejestracji statków narodził się w XVII wiecznej Anglii. W Prusach natomiast początki kodyfikacji prawa handlowego morskiego łączą się z Landrechem pruskim. Następnie przepisy te pomieszczone zostały w V księdze Powszechnego Niemieckiego Kodeksu Handlowego, a także w księdze IV Niemieckiego Kodeksu Handlowego z 10 maja 1897 r.

To właśnie przepisy Powszechnego Niemieckiego Kodeksu Handlowego przewidywały ustanowienie rejestru statków morskich, który miał zawierać informację niezbędne do ustalenia tożsamości, własności i przynależności państwowej statków. Jego głównym celem było dostarczenie informacji o prawie do podnoszenia bandery oraz będących podstawą wydawania paszportów morskich i innych dokumentów okrętowych. Co ważne zgodnie z brzmieniem kodeksu rejestr miał znaczenie publicznoprawne. Dopiero prawo partykularne poszczególnych nadmorskich krajów związkowych nadało mu znaczenie prywatnoprawne. Rejestr spełniał ponadto funkcję okrętowej księgi hipotecznej, gdyż dla ustanowienia hipoteki przyjęto formę wpisu zastawu do rejestru okrętowego. Przepisy Ogólnego Niemieckiego Kodeksu Handlowego zostały zastąpione ustawą z dnia 25 października 1867 r. o przynależności państwowej statków handlowych i ich prawie do podnoszenia flagi federalnej, która uzupełniona została wydanym tego samego dnia aktem wykonawczym. Oba te akty zostały zastąpione następnie ustawą z dnia 22 czerwca 1899 r. dotyczącą prawa do podnoszenia bandery przez statki handlowe państw członkowskich

(ustawa o banderze). Rejestr statków żeglugi śródlądowej prowadzony był natomiast na podstawie ustawy z dnia 15 czerwca 1895 r. o żegludze śródlądowej. W tym miejscu wspomnieć należy także o rozporządzeniu z dnia 11 grudnia 1899 r. o prowadzeniu rejestru statków, które to rozporządzenie odnosiło się do obu rejestrów.

Oba rejestry statków w Prusach prowadzone były co do zasady przez sądy I instancji. Za rejestrację statku odpowiadały organy rejestrowe właściwe dla portu macierzystego lub miasta macierzystego, tzn. że ważny był port lub miejsce, z którego prowadzona była żegluga.

W rejestrze statków morskich wpisywano, statki kupieckie uprawnione do podnoszenia cesarskiej bandery, tj. takie, za pomocą których prowadzono żeglugę morską oraz będące wyłączną własnością obywateli Rzeszy. W rejestrze statków śródlądowych rejestrowano natomiast statki parowe oraz statki z własnym napędem, których nośność była większa niż 15 ton oraz inne statki o nośności większej niż 20 ton.

Na podstawie wpisu do rejestru wydawane było świadectwo rejestracji dla statków morskich (świadectwo okrętowe) lub świadectwo dla statków śródlądowych (list okrętowy). Dokumenty te musiały zawsze znajdować się na pokładzie statku, gdyż były one dowodem przynależności państwowej danego statku.

W przypadku wystąpienia zmian faktów lub stosunków prawnych objętych obowiązkiem rejestracji, należało zgłosić je do rejestru. Jednocześnie ze zgłoszeniem należało przedłożyć świadectwa lub listy okrętowe, tak aby sąd odnotował na nich zaistniałe zmiany. Podobnie należało postąpić w sytuacji, gdy statek morski lub żegluga śródlądowej uległ rozbiciu bądź stał się niezdatny do naprawy. W przypadku statków morskich przesłanką wymagającą zgłoszenia do rejestru była także utrata prawa do wywieszania bandery Rzeszy Niemieckiej. W takim przypadku należało zniszczyć świadectwo statku oraz uzyskać wykreślone z rejestru. Obowiązkiem rejestracji objęta była ponadto zmiana własności statku (wpis nie stanowił jednak warunku przeniesienia własności). Wpis do rejestru był natomiast warunkiem zaistnienia hipoteki.

Wnioski o wpis do obu rejestrów oraz składane do nich dokumenty i certyfikaty statków były zabezpieczone przymusem prawnym. Sąd na podstawie przepisów prawa karnego miał możliwość egzekwowania od właścicieli statków dokonania wpisów.

Oba rejestry miały rozbudowany formularz, który został omówiony i przedstawiony za pomocą materiały ilustracyjnego. Jednocześnie, sądy prowadziły także alfabetyczny wykaz właścicieli statków zarejestrowanych w danym okręgu sądu.

Ostatni rozdział części drugiej przedstawia pozostałe trzy rejestry sądowe tzn. rejestr wzorów, rejestr małżeńskich praw majątkowych oraz rejestr giełdowy. Jak wspomniano na terenie Królestwa Pruskiego prowadzone były dwa rejestry wzorów, mające charakter rejestrów publicznych. Od 1876 r. sądy prowadzące rejestr handlowy odpowiadały za prowadzenie rejestru wzorów przeznaczonego dla wzorów o znaczeniu artystycznym. Rejestr wzorów użytkowych powstał natomiast dopiero w 1891 r., a jego prowadzenie powierzono Urzędowi Patentowemu w Berlinie.

Wnioski o wpis do rejestru składano bądź to w formie pisemnej bądź do protokołu, przy czym wniosek taki musiał być uzupełniony o wzory (matryce) rejestrowanego wzoru. Sama ochrona wynosiła od roku do trzech lat, z możliwością jej przedłużenia do lat 15.

Zasadniczo do postępowania przed sądem rejestrowym stosowano przepisy dotyczące rejestru handlowego, chyba że przepisy szczególne stanowiły inaczej. W samym rejestrze możliwe było zarejestrowanie wyłącznie nowych i oryginalnych wzorów i modeli. W tym kontekście istotny jest jednak fakt, że sąd nie miał uprawnień do prowadzenia badania prawidłowości składanych wniosków. Wynikało z tego, że sąd nie mógł odrzucić złożonego wniosku. Sąd nie miał także uprawnień do nakładania kar administracyjnych w przypadku niezarejestrowania wzoru przez jego autora. Wpisy do rejestru oraz przedłużenia ochrony były publikowane co miesiąc w zbiorczym ogłoszeniu zamieszczanym w *Deutscher Reichsanzeiger*.

W 1904 r. dopuszczono możliwość rejestrowania w tym rejestrze także wzorów wystaw. Dotyczyło to jednak wyłącznie wystaw wskazanych przez Kanclerza Rzeszy na łamach *Reichsgesetzblatt*. Drugim warunkiem wpisu było natomiast jego dokonanie w okresie sześciu miesięcy od otwarcia wystawy. Zmiana ta miała na celu zabezpieczenie praw wystawcy i jego następców prawnych przed nieuprawnionym wykorzystaniem przygotowanej wystawy, jak również przed problemami z egzekwowaniem późniejszych praw do reprodukcji, publikowania i wykorzystania przygotowanych wzorów.

Obok rejestru wzorów prowadzony był także alfabetyczny wykaz nazwisk i firm zarejestrowanych w rejestrze. Jego prowadzenie nie było jednak szczegółowo uregulowane.

W podrozdziale 8.2 przedstawiony został natomiast rejestr małżeńskich praw majątkowych, którego prowadzenie regulowały te same przepisy, które dotyczyły prowadzenia rejestru stowarzyszeń.

Rejestr małżeńskich praw majątkowych ustanowiony został w celu odnotowywania odstępstw od normalnych stosunków majątkowych między małżonkami, które mogły mieć znaczenie dla osób trzecich oraz ich ewentualnego unieważniania. Rejestr umożliwiał zatem

każdemu, kto zawierał transakcje prawne z jednym z małżonków, uzyskanie informacji w celu ustalenia jego faktycznej sytuacji prawnej. W związku z tym rejestr był jawny, a wpisy do niego publikowano w gazetach.

Wpisów należało dokonywać w sądzie I instancji, w okręgu którego małżonek miał miejsce zamieszkania. W przypadku zmiany miejsca zamieszkania rejestracji należało dokonać także w sądzie właściwym dla nowego miejsca zamieszkania. Rejestracja lub usuwanie wpisów odbywały się wyłącznie na wniosek stron. Z urzędu odbywała się jedynie oficjalna procedura anulowania, jeżeli wpis do rejestru był niedopuszczalny z powodu braku istotnego elementu. Aby rejestracja była ważna każdy wpis musiał być podany do wiadomości obojga małżonków. Jak wspomniano, wpisy do rejestru musiały być publikowane. W przeciwieństwie do innych rejestrów obłożonych tym obowiązkiem, w przypadku rejestru małżeńskich praw majątkowych wystarczył do tego Amtsblatt. Zgodnie z decyzją Sądu Apelacyjnego z dnia 2 kwietnia 1900 wpis w rejestrze mógł nastąpić dopiero po zawarciu związku małżeńskiego. Przed zawarciem małżeństwa możliwe było złożenie wniosku o wpis, jednak sam akt wymagał przedstawienia aktu małżeństwa.

Ostatni z rejestrów omawianych w rozdziale ósmym to rejestr giełdowych. Wydana dnia 22 czerwca 1896 r. ustawa o giełdzie papierów wartościowych, regulowała m.in. kwestię handlu kontraktami terminowymi na giełdzie, a w szczególności ograniczenia praw obywateli, którzy nie uczestniczą w wymianie giełdowej i nie mogą w związku z tym zawierać kontraktów terminowych. W tej materii, szczególnie palącym problemem było zapewnienie skuteczności i stworzenie możliwości wniesienia zastrzeżeń przeciwko zleceniom terminowym. Właśnie w tym celu utworzony został rejestr giełdowy, którego prowadzenie powierzono sądom I instancji. Rejestr giełdowy dzielił się na dwie niezależne od siebie części. Pierwsza z nich dotyczyła towarów, a druga papierów wartościowych.

Wnioski o wpisanie danej osoby do rejestru składane były ustnie do protokołu lub pisemnie z zastrzeżeniem formy sądowej lub notarialnej. Wpisy publikowane były w Deutscher Reichsanzeiger oraz innych dziennikach przeznaczonych do ogłaszania wpisów w rejestrze handlowym. Ponadto w styczniu każdego roku, sądy rejestrowe były zobowiązane przesyłać do Sądu Okręgowego Berlin I zawiadomienia o dokonanych wpisach, które następnie w formie zestawienia były publikowane w Deutscher Reichsanzeiger. Wykreślenie wpisu następowało zawsze z końcem roku. Odbywało się to na wniosek lub z urzędu, jeżeli dana osoba nie wpłaciła opłaty wpisowej do dnia 30 listopada danego roku.

Ciekawostką stanowi fakt, że zgodnie z § 58 ust. 2 Ustawy o Giełdzie Papierów Wartościowych, żony mogły być wpisane do rejestru giełdowego i tym samym być uprawnione do zawierania transakcji terminowych na giełdzie. Był to jeden z niewielu przypadków, w których prawo obowiązujące w Niemczech w omawianym okresie, nadal ograniczało możliwość dysponowania przez żonę swoim majątkiem. Wynikało to z faktu, że prawo dopuszczało wyjątek dla "handlujących żon". Nowy Kodeks Handlowy, w przeciwieństwie do ustawy giełdowej nie znał jednak pojęcia żony kupca. W tym przypadku zastosowanie miały zatem przepisy Ogólnego Niemieckiego Kodeksu Handlowego, zgodnie z którymi z wymogu zgody męża zwolnione były takie kobiety, które za jego zgodą mogły angażować się w transakcje handlowe. W przypadku osoby, która miała ograniczoną zdolność do czynności prawnych, wniosek o rejestrację mógł złożyć jedynie przedstawiciel ustawowy. Złożenie wniosku przez opiekuna lub kuratora wymagało jednak zgody sędziego opiekuńczego.

Całość wywodu w rozdziale zilustrowana została materiałem poglądowym przedstawiającym poszczególne rejestry.

Trzecia część rozprawy, składającą się z dwóch rozdziałów, poświęcona została problemowi systemowości rejestrów pruskich oraz ich wpływowi na rozwój systemu rejestrów publicznych w Polsce w XX i XXI wieku. Pierwszy rozdział tej części (rozdział 9) przedstawia związki pomiędzy poszczególnymi rejestrami publicznymi.

We wstępie do rozdziału przedstawione zostały ogólne informacje dotyczące systemów. W tym celu przytoczonych i przeanalizowanych zostało kilka definicji systemów. Na tej podstawie przyjęto, że dla opisu systemu konieczne jest wyróżnienie i opisanie jego poszczególnych elementów jak również występujących pomiędzy nimi relacji. Elementy systemu rejestrów publicznych w Królestwie Pruskim stanowiły poszczególne rejestry, które omówione zostały w pierwszej i drugiej części rozprawy. Zidentyfikowane sprzężenia pomiędzy nimi polegały natomiast na obiegu informacji pomiędzy poszczególnymi rejestrami, uzupełnianiu się rejestrów którym wyznaczono podobne cele, oraz oparciu ich na wspólnej podstawie prawnej.

W pierwszym podrozdziale omówiony został przepływ informacji pomiędzy poszczególnymi rejestrami, występujący na dwóch płaszczyznach. Pierwsza z nich to płaszczyzna wewnętrzna polegająca na wymianie informacji pomiędzy poszczególnymi częściami tego samego rejestru, druga to natomiast przesyłanie informacji pomiędzy różnymi rejestrami. W przypadku wewnętrznej wymiany informacji powiązania takie zidentyfikować można m.in. w rejestrach stanu cywilnego i księgach gruntowych.

Dostarczenie wyciągów z rejestru urodzeń było konieczne do zawarcia małżeństwa. Fizyczną manifestację przepływu tych informacji stanowią akta załącznikowe, zawierające dokumenty dostarczane przez przyszłych małżonków, w tym m.in. wyciągi z rejestru urodzeń. W przypadku ksiąg gruntowych, gdy następowało przeniesienie prowadzenia księgi gruntowej dla danej nieruchomości do innego sądu, przesyłano do niego akta księgi gruntowej dotyczącej przenoszonych nieruchomości. Podobną procedurę stosowano, gdy port lub miejsce rejestracji statku przenoszono poza dotychczasowy okręg rejestrowy. W takim przypadku akta rejestrowe przesyłano do sądu, w którym miał być zarejestrowany nowy statek. Przesyłanie informacji niezbędne było także w przypadku rejestru handlowego. Przy zakładaniu filii danego przedsiębiorstwa konieczne było dokonanie jego rejestracji w rejestrze handlowym właściwym dla miejsca jej założenia. Natomiast zmiany wpisywane w rejestrze właściwym dla centrali przedsiębiorstwa należało wpisać także w rejestrze właściwym dla oddziału. Ważną praktyką w tej materii było to, że dokonanie wpisu w rejestrze właściwym dla oddziału mogło nastąpić dopiero po dokonaniu rejestracji w sądzie właściwym dla przedsiębiorstwa głównego. Niezbędnym warunkiem w tej materii było dostarczenie dowodu, że rejestracja ta nastąpiła. Konieczne było zatem przesyłanie informacji pomiędzy rejestrami handlowymi prowadzonymi przez poszczególne sądy.

Należy podkreślić, że obieg informacji pomiędzy oddziałami danego rejestru było niezbędne dla prawidłowego i wiarygodnego prowadzenia poszczególnych rejestrów.

Informacje przesyłano licznie także pomiędzy różnymi rejestrami. Co prawda intensywność wymiany informacji była różna dla różnych par rejestrów i nie wszystkie elementy były wzajemnie powiązane, niemniej zidentyfikowane przepływy pozwalają na mówienie o systemowości rejestrów publicznych w Prusach. Najbardziej intensywna łączność występowała, o czym już wspomiano, między księgami gruntowymi i katastrum. W zasadzie prowadzenie obu tych rejestrów nie było możliwe bez właściwej wymiany informacji na każdym prawie etapie ich prowadzenia. Wszelkie aktualizacje dotyczące gruntów zachodziły w obu rejestrach i zgodnie z przyjętymi założeniami musiała występować pomiędzy nimi zgodność. Wymóg ten posunięto tak daleko, że zarówno sąd jak i urząd katastralny zobowiązane były działać z urzędu w sytuacji, gdyby powzięły informacje o rozbieżnościach. Stanowiło to sytuację zgoła wyjątkową, gdyż w przypadku większości omawianych rejestrów prawo zakładało, że urzędnik lub sąd rejestrowy co do zasady ma podejmować czynności na wniosek.

Małżonkowie chcący dokonać wpisu w rejestrze małżeńskich praw majątkowych, musieli wprawdzie wykazać, że rzeczywiście zawarli małżeństwo. Rodziło to zatem

konieczność dostarczenia odpowiedniego zaświadczenia. Odpisy rejestrów stanu cywilnego znaleźć można także w aktach gruntowych, do których trafiały w związku z prowadzonymi postępowaniami spadkowymi.

Księgi gruntowe pozostawały w łączności także z rejestrami małżeńskich praw majątkowych, rejestrem handlowym oraz rejestrem spółdzielni. W przypadku pierwszego z wymienionych rejestrów łączność występowała w sytuacji gdy małżonkowie chcieli zawrzeć w księdze gruntowej informacje o rozdzielności majątkowej, gdyż w takiej sytuacji konieczne było dostarczenie zaświadczenia o wpisie tego prawa do rejestru małżeńskich praw majątkowych, które stanowiło wyłączony dowód dla urzędu ksiąg gruntowych. Podobnie było w przypadku dopisywania nowych praw oraz ich wykreślenia z rejestru.

W przypadku rejestru handlowego oraz rejestru spółek dostarczenie odpowiednich informacji konieczne było przy rejestracji własności, ponieważ zgodnie z niemieckim prawem również osoby prawne mogły posiadać nieruchomości. W przypadku tych podmiotów w księgach gruntowych rejestrowano nazwę firmy oraz jej siedzibę. Istnienie firmy oraz jej siedzibę potwierdzały natomiast wymienione rejestry oraz wydawane z nich wyciągi i zaświadczenia. Dostarczenie odpowiedniego zaświadczenia wydanego przez sąd było niezbędne do dokonania wpisu. Jednocześnie w przypadku spółek niezbędne było dostarczenie sądowego zaświadczenia potwierdzającego, kto może reprezentować spółkę.

W przypadku wymienionych rejestrów łączność przebiegała także w przeciwnym kierunku. Zgodnie z przepisami obowiązującymi w Niemczech, założenie spółki następowało w drodze umowy pomiędzy udziałowcami, która mogła mieć charakter ustny. Forma pisemna, w postaci umowy sądowej lub notarialnej, wymagana była jedynie w przypadku przeniesienia na jej rzecz nieruchomości gruntowej należącej do jednego ze współników. Spisanie takiej umowy mogło zostać zastąpione jednak przez wpis do księgi gruntowej. Dzięki temu możliwe było także, zarejestrowanie w rejestrze handlowym informacji o kapitale w formie gruntu, posiadanym przez daną spółkę.

Przepisy prawa wymagały także przesyłania informacji pomiędzy rejestrami handlowym i spółdzielni, a pozostałymi rejestrami sądowymi i prowadzonymi przez Urząd Patentowy. Wynikało to głównie z konieczności udowodnienia czy dana osoba prawna może nabyć określone uprawnienia wynikające z wpisu do wymienionych rejestrów. Należy bowiem pamiętać, że firmy mogły być m.in. właścicielami statków i wzorów patentowych. W celu udowodnienia tych faktów wymagano dostarczenia odpowiednich dokumentów, a zatem w pierwszej kolejności wyciągów z odpowiednich rejestrów.

Podobna sytuacja występowała w przypadku rejestru giełdowego, do którego również mogły być wpisywane firmy. Przepisy te zawierały jednak jeszcze jeden zapis, powodujący przepływ informacji z rejestru handlowego. Otóż dopuszczenie do obrotu akcji spółki przekształconej w spółkę akcyjną lub komandytową z akcjami, nie mogło nastąpić wcześniej niż przed upływem roku od dnia wpisania spółki do rejestru handlowego. Konieczne było zatem dostarczenie odpowiednich informacji poświadczających ten fakt.

Obieg informacji pomiędzy rejestrami pruskimi i szerzej niemieckimi opierał się zatem głównie na konieczności dostarczenia informacji, potwierdzających fakty nabycia pewnych uprawnień wynikających z wpisu do innego rejestru. Centralne miejsce pełniły tutaj rejestry handlowy i spółdzielni, wpis do których pozwalał na nabycie przez przedsiębiorstwo firmy i osobowości prawnej. Niemożliwe było natomiast dostarczenie informacji o firmie bez jej wcześniejszego ustanowienia. Cechą szczególną rejestrów niemieckich jest jednak to, że w wielu przypadkach dostarczone dowody nie były dołączane do akt rejestrowych. Wynikało to z dwóch powodów. Przede wszystkim prawo niemieckie dopuszczało możliwość dokonania zgłoszenia w formie ustnej do protokołu. Po drugie, jeżeli za prowadzenie poszczególnych rejestrów odpowiadał ten sam sąd, zamiast gromadzić dokumenty, mógł we wpisie odesłać do właściwego rejestru. W takiej sytuacji przepływ informacji następował poprzez zapoznanie się z odpowiednim wpisem.

W drugim podrozdziale omówione zostały związki pomiędzy rejestrami wynikające z faktu wypełniania przez nie komplementarnych funkcji. W zasadzie związek taki najsilniej występował pomiędzy rejestrami wzorów użytkowych, wzorów oraz patentowym. Wszystkie trzy rejestry chociaż prowadzone przez sądy oraz biuro patentowe miały na celu ochronę określonych praw. Podobnie w przypadku ksiąg gruntowych i rejestru statków wskazać można, że oba te rejestry służyły zapewnieniu bezpieczeństwa obrotu i hipoteki co znalazło swój wyraz m.in. w podobnych przepisach dotyczących prowadzenia obu rejestrów.

Trzeci podrozdział poświęcony został natomiast łączności rejestrów wynikającej ze wspólnej podstawy prawnej opisującej zasady ich prowadzenia. W sposób szczególny dotyczyło to rejestru handlowego i pozostałych rejestrów prowadzonych przez sądy. Rejestry te, szczególnie jeżeli chodziło o sposób ich prowadzenia, obowiązki organu rejestrowego oraz postępowanie przez organ rejestrowy oparte były na przepisach dotyczących rejestru handlowego. Wspólnota ta dotyczyła zatem rejestrów spółdzielni, statków, rejestru giełdowego oraz rejestru wzorów. Problemy te, oprócz przedstawienia ich w rozdziale dziewiątym, poruszane były także przy omawianiu poszczególnych rejestrów.

Ostatni rozdział monografii poświęcony został wpływowi rejestrów pruskich na rozwój rejestrów publicznych w Polsce w okresie XX i XXI wieku. Zagadnienie to ze względu na znaczny wzrost ilości rejestrów w omawianym okresie przedstawione zostało na wybranych przykładach, które uznane zostały za najbardziej reprezentatywne dla omawianego zagadnienia. Rejestrami tymi są rejestry stanu cywilnego, księgi wieczyste, kataster oraz rejestr handlowy.

W przypadku rejestrów stanu cywilnego wskazać należy, że po zakończeniu I wojny światowej na terenie Polski funkcjonowało w pierwszym okresie aż pięć systemów rejestracji, które nie zostały zunifikowane przed 1 września 1939 r. Niemniej projekty tworzone w okresie międzywojennym w znacznej mierze były zbieżne z prawem obowiązującym na terenie byłego zaboru pruskiego. Opracowane we wskazanym okresie projekty, choć nie zostały zaimplementowane, stały się podstawą przepisów dotyczący rejestracji stanu cywilnego po II wojnie światowej. Należy przy tym jednak podkreślić, że regulacje wprowadzone w 1945 r. zostały pozbawione elementów wyznaniowych. Nie nakazywano w nich także zawierania małżeństwa cywilnego przed wyznaniowym. Główne zasady wprowadzone w prawie pruskim przetrwały także kolejne reformy wprowadzane w latach 1955, 1986 oraz 2014.

Należy podkreślić, że najgłębsze zmiany zaszły ostatecznie w XXI w., kiedy doszło do cyfryzacji tych rejestrów. W zasadzie taki sam pozostał jednak ich rdzeń informacyjny oraz respektowane są zasady ich prowadzenia wprowadzone w 1874 r. do których zaliczyć należy zasady: laicyzacji, prawdy obiektywnej, powszechności, terytorialną, jednolitości systemu organów rejestracyjnych, meldunkową, zupełności, samowystarczalności akt oraz ograniczonej jawności formalnej ksiąg i aktów.

Podobną drogę rozwoju dostrzec można także w przypadku ksiąg wieczystych. Pierwotnie system pruski utrzymany został na terenie ziem należących do byłego zaboru pruskiego. Projekt nowego prawa rzeczowego ogłoszony został przez Komisję Kodyfikacyjną w 1937 r. Zgodnie z przyjętymi założeniami księgi wieczyste miały być prowadzone w systemie realnym przez sądy grodzkie (I instancji), natomiast u podstaw funkcjonowania ich systemu leżały zasady: powszechności ksiąg, jawności, oficjalności i legalności. W projekcie przyjęto także zasady wpisu konstytucyjnego i rękopisów wiary publicznej. Niestety przygotowany przez Komisję projekt nie wszedł w życie przed wybuchem II wojny światowej.

Zasadnicza zmiana w zakresie prowadzenia ksiąg nastąpiła dopiero po zakończeniu działań wojennych. 11 października 1946 r. wydane zostały trzy dekrety (prawo rzeczowe,

prawo o księgach wieczystych oraz przepisy wprowadzające prawo rzeczowe i prawo o księgach wieczystych), które weszły w życie 1 stycznia 1947 r. Zasadniczo wprowadzane w nich rozwiązania oparte były na projekcie z 1937 r. Na mocy wymienionych aktów prowadzenie ksiąg wieczystych powierzono sądom grodzkim, które dla każdej nieruchomości miały prowadzić oddzielną księgę. Księgi wieczyste miały być zakładane z urzędu, z wyłączeniem nieruchomości, które miały już założone księgi hipoteczne/gruntowe lub wieczyste w rozumieniu wcześniej obowiązujących przepisów oraz nieruchomości będących własnością skarbu państwa lub związków samorządu terytorialnego. Wyłomem w dotychczasowym systemie było dopuszczenie do zakładania dla nieruchomości tzw. samodzielnych zbiorów dokumentów, które miały stanowić surogat księgi wieczystej.

Generalnie jednak podkreślić należy, że utrzymane zostały zasady działania systemu wprowadzone w prawie pruskim: powszechności, jawności, oficjalności, wolnej inicjatywy stron, legalności i szczegółowości. Niemalże niezmienny pozostał także zasób zbieranych informacji oraz ich układ w księdze. Przy czym odstąpiono od wspólnego prowadzenia wykazów w jednej księdze wspólnej dla danego obwodu, na rzecz osobnych ksiąg dla każdej z nieruchomości.

Złamaniem dotychczas obowiązujących zasad było powierzenie w 1964 r. prowadzenia ksiąg wieczystych państwowym biurom notarialnym, które realizowały to zadanie przez 27 lat. Kolejne zmiany przyniosła ustawa z dnia 6 lutego 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece, która ze zmianami obowiązuje obecnie, oraz ustawa z dnia 14 lutego 1991 r. prawo o notariacie oraz o zmianie kodeksu postępowania cywilnego i ustawy o księgach wieczystych, która na powrót przekazała prowadzenie ksiąg wieczystych do właściwości sądów rejonowych (I instancji). W 2001 r. uproszczone zostało natomiast postępowanie rejestracyjne oraz otwarta droga do elektronicznej księgi wieczystej. Obligatoryjne prowadzenie ksiąg wieczystych w postaci cyfrowej wprowadzone zostało jednak dopiero na mocy przepisów wydanych w 2013 r. Wprowadzone reformy, nie przyniosły jednak zasadniczych zmian w budowie księgi czy też jej zawartości informacyjnej. W dalszym ciągu respektowane są także zasady prowadzenia tych rejestrów wprowadzone już w prawie pruskim, tzn. zasady: wpisu, domniemań związanych z wpisem, wiarygodności, pierwszeństwa ograniczonych praw rzeczowych wpisanych do księgi wieczystej, rozszerzonej skuteczności praw osobistych i roszczeń ujawnionych w księdze wieczystej.

Zmiany sposobu organizacji i działania ksiąg wieczystych wprowadzone ustawami z lat 1997-2001, a także rozpoczęcie informatyzacji ksiąg miały prowadzić do przekształcenia

ich w całkowicie nową instytucję na miarę XXI w. Analiza pokazuje jednak, że podstawowe zasady działania tego rejestru pozostają niezmienione, podobnie jak jego główne funkcje.

Zasadniczo zatem ogólne zasady prowadzenia rejestracji nieruchomości oraz praw do nich takie jak obowiązkowość ich prowadzenia czy rękojnia wiary publicznej zaczerpnięte zostały m.in. z ustawodawstwa pruskiego. Zbliżony jest również zakres informacji jakie gromadzi się w księgach wieczystych obecnie i w państwie pruskim. Widoczne jest zatem czerpanie wzorów z regulacji pruskich, a wpływ pruskich ksiąg gruntowych na powstanie elektronicznej księgi wieczystej jest bezsprzeczny.

W przypadku katastru, po odzyskaniu niepodległości przez państwo polskie na terenie byłego zaboru pruskiego kontynuowano prowadzenie dotychczasowego rejestru. Dostosowano jednak obowiązujące przepisy i instrukcje do potrzeb polskiej gospodarki. Ostatecznie zatem w okresie międzywojennym, podobnie jak w okresie zaborów, nazwa kataster odnosiła się do zbioru map i rejestrów służących do wyznaczania podatku gruntowego. Przed II wojną światową, podobnie jak w przypadku wcześniej omawianych rejestrów, przystąpiono do prac mających na celu ujednoczenie katastru na terenie całego państwa. W 1938 r. opracowano nawet wstępny projekt ustawy o rejestrach gruntowych. Niestety prace kodyfikacyjne zostały przerwane przez wojnę.

Po wojnie już w 1945 r. wydano dekret o pomiarach kraju i organizacji miernictwa, którym powołano Główny Urząd Pomiarów Kraju mający za zadanie przeprowadzenie prac pomiarowych na terenie Rzeczypospolitej oraz organizację miernictwa. Jednolity kataster ustanowiony został jednak dopiero na mocy dekretu z dnia 24 września 1947 r. o katastrze gruntowym i budynkowym, na mocy którego unieważnione zostały także wcześniejsze przepisy państw zaborczych.

W myśl przepisów dekretu kataster miał służyć jako podstawa opisu niezbędnego do oznaczenia nieruchomości przy zakładaniu i prowadzeniu ksiąg wieczystych, do ustalania wymiaru podatku gruntowego oraz innych świadczeń publicznych, jako źródło informacji i danych o gruntach oraz ich właścicielach dla różnych dziedzin życia społecznego i gospodarczego. Kataster miał być w dalszym ciągu powiązany z instytucją ksiąg wieczystych oraz prowadzić kataster budynkowy. Co ważne przepisy te w swoich założeniach były oparte na dotychczasowych przepisach niemieckich. Niestety system ustanowiony w 1947 r. nie wszedł w życie co związane było z procesem kolektywizacji wsi, brakiem jednolitej klasyfikacji gruntów oraz trzyletnim opóźnieniem w wydaniu przepisów wykonawczych do dekretu.

Zasadniczej zmiany systemu katastralnego dokonano dekretem z dnia 2 lutego 1955 r. o ewidencji gruntów i budynków, uzupełnionym zarządzeniem Ministra Rolnictwa oraz Gospodarki Komunalnej z 2 lutego 1969 r. w sprawie ewidencji gruntów. Na mocy tych aktów prawnych nastąpiło także przyjęcie nazwy ewidencja gruntów i budynków zamiast kataster. Ta nowa ewidencja w myśl tworzących ją przepisów miała stanowić dla całego kraju podstawę planowania gospodarczego, wymiaru podatków i świadczeń, skupu i obowiązków dostaw, dokonywania wpisów w księgach wieczystych i zaspokajania potrzeb gospodarczych.

Dalszych zmian dokonywano po 1989 r., nie doszło jednak w Polsce do przywrócenia katastru pod jego oryginalną nazwą oraz spełniającego pierwotnie powierzone mu funkcje. Należy jednak podkreślić, że co kilka lat wraca dyskusja nad jego przywróceniem. Nie oznacza to jednak, że Ewidencja Gruntów i Budynków nie czerpie już ze wzorów pruskich. Przede wszystkim obejmuje ona dwa rodzaje danych, tzn. przestrzenne i opisowe. Dane przestrzenne określają położenie obiektów w postaci oznaczenia przedstawionego na mapie ewidencyjnej, zaś dane opisowe charakteryzują te obiekty pod względem różnorodnych cech. Głównymi zasadami przyświecającymi prowadzeniu ewidencji są zasady: wiarygodności, powszechności, jednolitości, zupełności i ograniczonej jawności. Były to zatem zasadniczo te same zasady, które przyświecały katastrowi pruskiemu.

Należy jeszcze raz podkreślić, że choć pomiędzy omawianymi systemami katastralnymi występują pewne różnice, to jednak są one do siebie stosunkowo podobne. Oba posiadają także wyraźnie zaznaczoną część kartograficzną i opisową. Jednocześnie trzeba zauważyć, że system wprowadzony w 1947 r. był znacznie bardziej związany ze wzorami niemieckimi niż ewidencja gruntów i budynków prowadzona obecnie. Należy przy tym podkreślić, że prawdopodobnie najważniejszym celem ewidencji są cele prawne dotyczące zakładania ksiąg wieczystych, wpisów praw do ksiąg wieczystych i innych zadań z nimi związanych, ponieważ wszystkie te czynności są wykonywane na podstawie danych uzyskiwanych z ewidencji. Mimo wszelkich zmian, niezwykle silny pozostał zatem również związek pomiędzy obecnym systemem katastralnym, a księgami wieczystymi.

Podsumowując należy zatem zauważyć, że prowadzona obecnie w Polsce Ewidencja Gruntów i Budynków stanowi efekt ewolucji jaka dokonała się w tej dziedzinie w XX w. Widoczny jest przy tym wpływ jaki rozwiązania stosowane w prawie niemieckim wywarły na kształtowanie się tej instytucji. Jest to tym bardziej istotne, że nie było odpowiednich wzorów rosyjskich, z których mogłoby czerpać odrodzone państwo Polskie.

Ostatni podrozdział rozdziału 10 poświęcony został rejestrowi handlowemu i jego pochodnym. Podobnie jak w przypadku innych rejestrów także przepisy regulujące funkcjonowanie tej grupy rejestrów utrzymały moc obowiązującą na terenie byłych dzielnic pruskiej i austriackiej. Bardzo szybko, ponieważ już 7 lutego 1919 r. wprowadzono dekret o rejestrze handlowym, który ustanawiał rejestr prowadzony na terenie tzw. dzielnicy centralnej. Przepisy te oparte były na rozwiązaniach obowiązujących na obszarze prawa niemieckiego oraz wydanych na jego podstawie aktów wykonawczych. W latach 1919-1922 obowiązywanie tych przepisów rozciągnięto także na województwa wschodnie. Wprowadzony w 1919 r. rejestr składał się z trzech działów: A – dla handlujących jednoosobowo, spółek firmowych i komandytowych, B – dla spółek z ograniczoną odpowiedzialnością, akcyjnych i komandytowo-akcyjnych oraz C – dla stowarzyszeń i związków uznanych za handlowe. Czynności rejestrowe wykonywał natomiast sędzia rejestrowy będący sędzią sądu okręgowego. Należy także podkreślić, że w związku z wprowadzeniem w 1920 r. osobnego rejestru spółdzielni jednolitego dla całego państwa, szybko zmalało znaczenie części C rejestru. Sam rejestr spółdzielni tak w formie jak i w treści był podobny do rejestru handlowego.

Stan prawny obowiązujący od 1919 r. został ujednolicony i znowelizowany na mocy kodeksu handlowego ustanowionego przez Prezydenta Rzeczypospolitej 27 czerwca 1934 r. Przepisy nowego kodeksu obowiązywały na terenie całego państwa. Organizacja rejestru została natomiast określona rozporządzeniem wydanym dnia 1 lipca 1934 r. Przepisy te oparte były w swoich założeniach na ogólnych zasadach postępowania niespornego, jak również czerpały ze wzorów ustawodawstwa niemieckiego. Przepisy kodeksu handlowego z 1934 r. mimo wprowadzanych w nich zmian w swoim zasadniczym zrębie obowiązywały w Polsce, aż do 2000 r.

Zgodnie z nowymi przepisami rejestr handlowy składał się z czterech działów stanowiących osobne księgi. Do działu A wpisywano kupców jednoosobowych, spółki jawne i komandytowe oraz osoby prawne nie będące spółkami handlowymi, ale prowadzące przedsiębiorstwo zarobkowe w większym rozmiarze; do działu B – spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, spółki akcyjne oraz towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych; do działu C – zagraniczne spółki z ograniczoną odpowiedzialnością i akcyjne a do działu D – przedsiębiorstwa państwowe. Niejako piątym działem był rejestr spółdzielni, który podobnie jak w prawie niemieckim, prowadzony był na oddzielnie i na podstawie osobnych przepisów, ale odpowiadał całkowicie rejestrowi handlowemu.

Należy zauważyć, że zasady dotyczące prowadzenia niemieckiego kodeksu handlowego opisane w rozdziale szóstym zostały generalnie inkorporowane przez polski system prawny. Pierwsze podobieństwo stanowiło nałożenie obowiązku prowadzenia tego rejestru przez sądy, a nie np. organy samorządu gospodarczego czy urzędy administracji. Ponadto prawo polskie utrzymało w mocy obowiązywanie wielu zasad wprowadzonych w prawie niemieckim. Potrzymano m.in. zasady dot. postępowania rejestrowego w zakresie kontroli formalnej i materialnej wpisu; wyjątkową okolicznością było dokonywanie wpisu z urzędu; polski rejestr był jawny, a wszystkie dane w nim ogłoszone podlegały obowiązkowemu ogłoszeniu przez publikację. Największą różnicę pomiędzy rejestrem polskim a niemieckim stanowiło natomiast ustawowe przyznanie przez prawo polskie wiarygodności wpisów, którą rozciągnięto także na rejestr spółdzielni.

W okresie PRL przeprowadzona została natomiast zmiana prawa spółdzielczego. Reform w tym zakresie dokonano w latach 1961 i 1982. Co ważne, konstrukcja samego rejestru nie uległa jednak zasadniczym zmianom. Nienaruszone zostały także podstawowe filary tej instytucji.

Przepisy w zakresie rejestracji w rejestrze handlowym i rejestrze spółdzielni zmienione zostały dopiero ustawą z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym, która nakazywała przeniesienie rejestracji do nowo powstającego Krajowego Rejestru Sądowego. Od dnia 1 stycznia 2001 r. nastąpiła także cyfryzacja wymienionych rejestrów. W dalszym ciągu za ich prowadzenie odpowiedzialne są jednak sądy I instancji – w tym wypadku wybrane sądy rejonowe. Ich działalność uzupełnia Centralna Informacja Krajowego Rejestru Sądowego, która posiada swoje ekspozytury w sądach rejonowych odpowiedzialnych za prowadzenie rejestru i odpowiada za udostępnianie zgromadzonych w nim informacji.

Obecny stan prawny oparty jest na ustawie o Krajowym Rejestrze Sądowym z 1997 r. Tym samym, przyglądając się częstotliwości dokonywania zmian, można stwierdzić, że od XIX w. nie przeprowadzono wielu reform w dotyczących prowadzenia rejestrów handlowego i spółdzielni. Trzeba także podkreślić, że poszczególne przepisy opisane w poniższym podrozdziale były na sobie ściśle wzorowane. Zasady prowadzenia rejestrów opisane w rozdziale szóstym jak również w odniesieniu do ustawodawstwa polskiego z okresu 20-lecia międzywojennego, stanowią zatem w znacznej mierze w dalszym ciągu podstawę działania Krajowego Rejestru Sądowego, który nie stanowi w tym zakresie nowości.

Sam Krajowy Rejestr Sądowy składa się z trzech części: 1. rejestru przedsiębiorców, 2. rejestru stowarzyszeń, innych organizacji społecznych i zawodowych, fundacji oraz publicznych zakładów opieki zdrowotnej, 3. rejestru dłużników niewypłacalnych. W omawianym zakresie istotne jest to, że rejestr przedsiębiorców zawiera dane o wszystkich spółkach prawa handlowego, spółdzielniach, przedsiębiorstwach państwowych jednostkach badawczo-rozwojowych, товариствach ubezpieczeń wzajemnych, w tym głównych oddziałów zagranicznych ubezpieczycieli w Polsce, a także innych oddziałów przedsiębiorców zagranicznych.

U podstaw stworzenia Krajowego Rejestru Sądowego legła także idea przywrócenia w polskim prawie instytucji stanowiącej odpowiednik kupca rejestrowego, znanego z kodeksu handlowego i ustawodawstwa niemieckiego. Zamierzenie to nie zostało jednak zrealizowane, ponieważ zasadą finalnie stosowaną w odniesieniu do Krajowego Rejestru Sądowego, stało się rejestrowanie w nim wyłącznie większej działalności gospodarczej (podobnie było w rejestrze niemieckim). Mimo początkowych założeń, jednoosobowa działalność gospodarcza rejestrowana jest w rejestrze administracyjnym jakim jest Centralna Ewidencja i Informacja o Działalności Gospodarczej.

Warto wspomnieć także, że od XIX w. najczęściej stosowaną praktyką w zakresie prowadzenia rejestrów jest dokonywanie wpisów w rejestrze oraz gromadzenie dokumentów będących ich podstawą w aktach rejestrowych, przy założeniu, że ich treść nie jest przedmiotem wpisu, a organ przechowuje je w aktach ze względu na zasadę jawności. Zasada ta przyjęta została zarówno w rejestrach handlowym i spółdzielni wprowadzonych w Polsce w pierwszej połowie XX w., jak i w Krajowym Rejestrze Sądowym.

Jak widać zatem rejestry handlowy i spółdzielni oraz zastępujący je obecnie Krajowy Rejestr Sądowy, stanowią pochodne ustawodawstwa niemieckiego, które legło u podstaw rozwiązań prowadzonych w Polsce w okresie 20-lecia międzywojennego i przenoszonych do kolejnych aktów prawnych obowiązujących w okresie PRL oraz III RP. Nawet zasadnicza zmiana formy, spowodowana cyfryzacją rejestrów nie spowodowała porzucenia dotychczas obowiązujących zasad. Wręcz przeciwnie, pozwoliła ona osiągnąć im pełną użyteczność w praktyce rejestracji sądowej.

Podsumowując rozważania zawarte w powyższym rozdziale, należy zauważyć, że rejestry pruskie i rozwiązania prawne w zakresie rejestracji publicznej stosowane w Królestwie Pruskim legły u podstaw rejestracji publicznej prowadzonej w Polsce. Stało się tak w przypadku wszystkich najważniejszych rejestrów publicznych prowadzonych do chwili obecnej. Oczywiście rejestry te nie stanowił nigdy idealnej kopii rozwiązań pruskich,

gdyż przy ich konstruowaniu korzystano także w ograniczonym zakresie ze wzorów czerpanych z ustawodawstwa innych państw zaborczych oraz rozwiązań stosowanych na świecie, jak choćby w Szwajcarii, Belgii czy Francji. Niemniej dziedzictwo pruskie jest widoczne w całym ciągu rozwojowym opisanych rejestrów od momentu odzyskania niepodległości przez Polskę, aż do chwili obecnej. Co ważne, również cyfryzacja rejestrów nie stała się podstawą do zmiany przyświecających im pryncypiów, zmieniając ich formę fizyczną, ale nie zasady funkcjonowania.

Monografię zamyka podsumowanie, w którym dokonano rekapitulacji najważniejszych myśli zawartych w poszczególnych rozdziałach. Po pierwsze analiza archiwaliów objęła materiały przechowywane w archiwach państwowych w Bydgoszczy, Gdańsku, Koszalinie, Olsztynie, Poznaniu, Szczecinie, Toruniu, Wrocławiu oraz Brandenburgisches Landeshauptarchiv w Poczdamie. Na podstawie tej kwerendy można z całą pewnością stwierdzić, że rejestry publiczne na terenie Królestwa Pruskiego prowadzone były w sposób jednorodny. Wprowadzane i opisane w monografii zmiany prawa były tak konstruowane, że w większości przypadków umożliwiały wykorzystanie starszych form rejestrów, również w nowej sytuacji prawnej. Można zatem powiedzieć, że rejestry te były wstecznie kompatybilne. Doskonałym przykładem są tu księgi gruntowe, w których aktach można często odnaleźć dowody na wykorzystywanie tabel prowadzonych wcześniej ksiąg hipotecznych. Podobnie w przypadku akt katastralnych prowadzonych przez wiele lat z powodzeniem łączono ich nowsze formularze ze starszymi, nie ponosząc uszczerbku informacyjnego i nie tracąc ich bieżącej przydatności. Z pewnością zaobserwowana stabilność jest wielkim osiągnięciem Prus i szerzej Rzeszy Niemieckiej. Jednocześnie takie jednorodne prowadzenie rejestrów musiało wpływać pozytywnie na ich wiarygodność, ponieważ ugruntowanie wzorów i procedur stwarzało znacznie mniejsze szanse dokonania fałszerstwa rejestrowanych danych.

Przyglądając się rozwojowi rejestrów publicznych w omawianym okresie, tzn. od XIX do XXI w. bezsprzecznie dostrzec daje się zatem wpływ rejestrów pruskich na rozwój rejestrów publicznych w Polsce. Wpływ ten widoczny jest w przypadku wszystkich najważniejszych, prowadzonych obecnie rejestrów. Jednocześnie należy jednak podkreślić, że nie były to jedyne wzorce z jakich czerpało ustawodawstwo Polskie. Analizując rozwiązania stosowane w tym okresie dostrzec można wpływ systemów prawnych Rosji, Szwajcarii czy Holandii

Warto także podkreślić, że ze wzorów niemieckich w zakresie prawa cywilnego, czerpały systemy prawne państw w różnych częściach globu. Wpływ ten dostrzec można

m.in. w Grecji, Włoszech, Brazylii, Meksyku, Peru, Tajlandii, Chinach czy Japonii. Polska nie stanowi zatem wyjątku. Wręcz przeciwnie należy do grona państw, które dostrzegając wartość prawa niemieckiego, czerpały z jego wzorów tworząc i rozwijając własne, nowoczesne systemy prawne.

Reasumując należy jeszcze raz podkreślić, że na podstawie przeprowadzonych badań udało się potwierdzić tezy stawiane w pracy. Możliwe stało się także uzupełnienie dotychczasowego stanu wiedzy historycznej na temat rejestrów publicznych prowadzonych na terenie Królestwa Pruskiego i rozszerzenie jej o elementy wskazujące na ich funkcjonowanie jako systemu. Przeprowadzona analiza pozwoliła także prześledzić w jakim zakresie rejestry te wpłynęły na rozwój tej gałęzi sądownictwa i administracji w okresie XX i XXI wieku.

W pierwszych dwóch częściach monografii dokonana została synteza dotychczasowego stanu wiedzy na temat rejestrów pruskich. Stan ten udało się także rozszerzyć o nowe ustalenia wynikające z dogłębnego rozpoznania zachowanych materiałów archiwalnych oraz analizy źródeł pisanych pochodzących z omawianego okresu. Syntetyczna część pracy jest tym istotniejsza, że dotychczasowy stan wiedzy oparty był na artykułach rozporoszonych w czasopismach i rozprawach o często branżowym charakterze, do których archiwiści i historycy nie docierali lub było to znacznie utrudnione. Opracowania te miały zresztą często przyczynkowy charakter, traktując o rejestrach jednego rodzaju czy też pochodzących z jednego obszaru lub archiwum.

Analiza poszczególnych rejestrów publicznych zamieszczona w pracy, zwraca natomiast uwagę na ogólne zasady ich funkcjonowania, które jak wykazała kwerenda w znakomitej mierze były przestrzegane przez prowadzące je organy. Jednocześnie dostrzeżenie i przeanalizowanie elementów wskazujących na systemowość rejestrów pruskich, w sposób zasadniczy rozszerza dotychczasowy stan wiedzy na temat tego zagadnienia, wskazując na elementy i zależności niepojawiające się dotąd w literaturze przedmiotu. Wyjątkiem w tej materii może być kwestia odpowiedniości między danymi zamieszczanymi w księgach gruntowych i katastrze, która niekiedy pojawiała się w piśmiennictwie. Niemniej w dotychczasowych opracowaniach zagadnienie to poruszane było praktycznie wyłącznie przy zwracaniu uwagi na zagadnienia związane z tymi rejestrami.

Znacznym wkładem do dotychczasowego stanu wiedzy na temat omawianego zagadnienia jest także kwestia wpływu rejestrów pruskich na rejestry powstające w Polsce do dnia dzisiejszego. Problem ten nie pojawiał się w zasadzie w dotychczasowej literaturze

historyczno-archiwalnej. W literaturze prawno-administratywistycznej traktowany był natomiast wyłącznie w sposób poboczny. Pewne elementy tego problemu pojawiały się najczęściej przy zwracaniu przez autorów uwagi na pochodzenie określonych rozwiązań, czy też drogi ich rozwoju, nie koniecznie jednak wcale w odniesieniu do rejestrów pruskich czy polskich. Przykładem może być opracowanie autorstwa Tomasza Staweckiego, *Rejestry publiczne: funkcje instytucji*, Warszawa 2005. Bezspornie zatem monografia stanowi własny, znaczny i twórczy wkład w dotychczasowy stan wiedzy na temat omawianego zagadnienia. Zarówno poprzez dokonanie syntezy dotychczasowego stanu wiedzy, jak również poprzez jego rozszerzenie zarówno w odniesieniu do poszczególnych rejestrów jak i wskazanie sprzężeń pomiędzy nimi.

Z monografią stanowiącą podstawę mojego wniosku habilitacyjnego koresponduje także cykl publikacji w czasopiśmie i monografiach wieloautorskich, które publikowałem od studiów doktoranckich. Pierwszy artykuł dotyczący tematyki rejestrów publicznych mojego autorstwa ukazał się w 2015 r. na łamach czasopisma *Archiwa-Kancelarie-Zbiory* (nr 6 (8), s. 249-256). Celem artykułu pt. *Rejestr rejestrów publicznych* było omówienie czym w rozumieniu polskiego prawa są rejestry publiczne, jak wiele ich jest prowadzonych przez organy państwa oraz jakie problemy rodzi to dla archiwów państwowych, które będą musiały je w przyszłości gromadzić, przechowywać, opracowywać i udostępniać. Wobec braku aktualnej ewidencji rejestrów publicznych, a co za tym idzie możliwości prowadzenia skutecznego gromadzenia materiałów archiwalnych, w artykule zaproponowana została koncepcja stworzenia rejestru rejestrów, który pozwoliłby archiwom państwowym na zebranie i przetwarzanie informacji na temat tej sfery funkcjonowania administracji i sądownictwa.

Następny artykuł z cyklu poświęconego rejestrom publicznym pt. *Księga wpisów od średniowiecza do XXI wieku na przykładzie rejestracji wieczystej* ukazał się w 2016 r. w tomie *Belliculum diplomaticum VI Thorunense* pod redakcją K. Kopińskiego i J. Tandeckiego. W artykule na podstawie analizy zmian w metodach i podstawach rejestracji wieczystej (termin wprowadzony na potrzeby omawianego zagadnienia, na oznaczenie różnych form rejestracji i zabezpieczenia praw właścicieli i wierzycieli na nieruchomościach), omówione zostało wykorzystanie księgi wpisów w różnych systemach kancelaryjnych funkcjonujących na ziemiach polskich. Omówienie dokonane zostało na przykładzie ksiąg wykorzystywanych do rejestracji wieczystej od najstarszych wzmianek o

dokonywaniu tych czynności sięgających 1332 r. do XXI w., kiedy wprowadzona została elektroniczna forma księgi wieczystej.

Trzeci artykuł w serii pt. *Wpływ pruskich ksiąg gruntowych na powstanie elektronicznych ksiąg wieczystych w Polsce* opublikowany został w 2016 r. w VI tomie serii *Dzieje biurokracji* pod redakcją T. Bykovej, A. Góraka i G. Smyka (s. 825-832). W przeciwieństwie do poprzedniej pracy, w której poruszane zagadnienie omówione zostało na przestrzeni niemalże 700 lat, niniejszy tekst poświęcony został szczegółowemu przedstawieniu podobieństw i różnic pomiędzy księgami gruntowymi prowadzonymi w Królestwie Pruskim, a księgami wieczystymi prowadzonymi w Polsce od odzyskania niepodległości aż do zmian wprowadzonych na mocy ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o zmianie ustawy o księgach wieczystych i hipotece (Dz. U. 2013 poz. 941). Punktem wyjścia dla tych rozważań było omówienie cech i funkcji rejestrów publicznych. Po czym dokonanie zostało szczegółowe przedstawienie omawianego zagadnienia.

W czwartym artykule należącym do omawianej serii uwaga skupiona została na rejestrach stanu cywilnego. W tekście pt. *Problemy zespołowości materiałów archiwalnych wytworzonych przez urzędy stanu cywilnego w latach 1874-1945* (w: *Zasada zespołowości w praktyce archiwów państwowych: studia i materiały*, red. E. Rosowska, Warszawa 2017, s. 145-166) przedstawione zostały problemy związane z ustalaniem przynależności zespołowej materiałów archiwalnych wytworzonych przez USC działające na terenie ziem wchodzących w skład byłego zaboru pruskiego. Wychodząc od krótkiego omówienia historii świeckich USC rozpoczynając od ich wprowadzenia w Prusach na mocy ustawy z 9 marca 1874 r., aż do końca II wojny światowej. Szczególny nacisk w tych rozważaniach położony został na zmiany w organizacji sieci obwodów, które miały bezpośredni wpływ na współcześnie występujące problemy z ustalaniem przynależności zespołowej materiałów archiwalnych. Następnie omówione zostały kryteria dotyczące rozgraniczania zespołów archiwalnych, które skorelowane zostały z problemami omówionymi w pierwszej części artykułu. Na tej podstawie zaproponowane zostały pewne cezury czasowe, które mogłyby wyznaczać granice chronologiczne zespołów. Są to lata 1874-1935, 1936-1939, 1939-1945. Artykuł wieńczy tabela przedstawiająca zmiany w przynależności poszczególnych miejscowości leżących w obszarze działania Archiwum Państwowego w Toruniu do obwodów USC w latach 1874 i 1936.

Rozwinięcie rozważań poczynionych w omawianym tekście nastąpiło w artykule pt. *Rejestry publiczne w archiwach. Problemy gromadzenia i opracowania zespołów wytworzonych przez Urzędy Stanu Cywilnego*. Artykuł ten ukazał się w monografii pt.

Archiwa Polski i Europy, wspólne dziedzictwo różne doświadczenia pod redakcją A. Kuleckiej (Warszawa 2017, s. 291-300). Wychodząc od problemów związanych z rozwojem i kształtem rejestrów stanu cywilnego omówione zostały problemy wewnętrznej struktury zespołów wytworzonych przez USC, w tym m.in. problem występowania w niektórych zespołach ksiąg wprowadzonych przez okupanta niemieckiego w okresie II wojny światowej. Jednym z problemów związanych z opracowaniem zespołów USC, poruszonym w tekście, jest także kwestia łączenia ksiąg w zbiory obejmujące kilka roczników w jednej oprawie czy też wykonywaniem po II wojnie światowej odpisów i tłumaczeń ksiąg niemieckojęzycznych, które swoim zasięgiem terytorialnym obejmowały większe okręgi wprowadzone przez administrację polską. Następnie zwrócono uwagę na kwestie granic chronologicznych zespołów i nieadekwatność obowiązujących wskazówek metodycznych do sytuacji istniejącej na terenie byłego zaboru pruskiego. Inne problemy poruszone w pracy to kwestie nazw zespołów oraz ich układ wewnętrzny, w tym szczególnie nieprzystawanie obowiązujących przepisów w zakresie opracowania do specyfiki USC. W artykule podkreślono także problemy związane z gromadzeniem akt przez archiwa państwowe, z których częściowo wynikają problemy związane z opracowaniem archiwalnym.

Kwestie związane z czerpaniem przez polskie rejestry stanu cywilnego z rozwiązań pruskich, które sygnalizowane były w poprzednich dwóch tekstach dotyczących rejestrów USC (oraz przedstawione w omawianej serii w odniesieniu do ksiąg wieczystych) rozwinięte zostały w artykule pt. *The Polish Civil Status Registration System – the Longue Durée of the Prussian Idea* (Journal on European History of Law, Vol. 11, No. 2, 2020, s. 76-80). W artykule tym, skierowanym do międzynarodowej publiczności, przedstawiony został rozwój rejestracji stanu cywilnego w Polsce po odzyskaniu przez nią niepodległości do XXI w. W omówieniu tym skupiono się także na wyciągnięciu na światło dzienne tych elementów ustroju USC, które swoim rodowodem sięgają XIX w. W związku z tym, w artykule omówione zostały m.in. kwestie zasad rządzących organizacją rejestrów oraz ich zawartości informacyjnej, w odniesieniu do kolejnych zmian wprowadzanych po II wojnie światowej, aż do momenty ich cyfryzacji.

Nieco inne ujęcie niż w dotychczas omawianych tekstach stanowi artykuł pt. *Not only the central archives – war and local government archives on the example of civil status registers* znajdujący się w tomie pokonferencyjnym wydanym na Białorusi pt. *Архивы и война К 75-летию Победы над фашизмом. Материалы международной научной конференции. Минск, 4 ноября 2020 г., ред. А. Г. Кохановски, Мінск 2021, s. 158-163.* Motywem przewodnim tomu była kwestia losów, różnego rodzaju archiwów, związanych z

działaniami wojennymi oraz w okresach powojennych. W omawianym artykule zwrócona została uwaga na fakt, że nie tylko archiwa centralne stają się przedmiotem zainteresowania władz w tak szczególnych okresach. Niekiedy także archiwa powstające na najniższych szczeblach administracji posiadały bowiem szczególne znaczenie dla władz nie tylko lokalnych, ale także centralnych, które realizowały swoją politykę na danym terenie. Doskonałym przykładem są właśnie archiwa urzędów stanu cywilnego, które ze względu m.in. na politykę narodowościową posiadały centralne znaczenia dla zarządzania danym terenem. Problemy te występowały zwłaszcza na ziemiach zamieszkałych przez ludność zróżnicowaną pod względem narodowościowym, jak np. tereny byłego zaboru pruskiego. Znaczna liczba Polaków i Niemców zamieszkujących te tereny powodowała, że do zaistniałej sytuacji ustosunkować musiały się władze polskie tak po I jak i II wojnie światowej, a okupant prowadził wobec nich aktywną politykę narodowościową. Z drugiej strony wobec tych archiwów aktywne działania podejmowała także lokalna ludność, która niejednokrotnie starała się chronić własną tożsamość, czego przejawem były próby uchronienia ich przed zniszczeniem w czasie działań wojennych.

Wyniki badań nad księgami wieczystymi i rejestrami stanu cywilnego, uzupełnione także badaniami nad pozostałymi rodzajami rejestrów publicznych, znalazły swój wyraz w artykule pt. *Public Registers in the Kingdom of Prussia at the Turn of the 19th and 20th Centuries in a Systematic Perspective* (Journal on European History of Law, Vol. 12, No. 2, 2021, s. 114-121). Przedmiotem artykułu jest przedstawienie rejestrów pruskich prowadzonych na przełomie XIX i XX w. jako systemu. W tym celu najpierw wskazane zostały elementy tego systemu z podziałem na rejestry administracyjne i sądowe. Następnie natomiast omówione zostały problemy sprzężeń występujących pomiędzy wskazanymi rejestrami. Sprzężenia te zidentyfikowane i opisane zostały w kilku obszarach: 1. przepływ informacji pomiędzy rejestrami, 2. wspólna podstawa prawna, 3. wypełnianie podobnego celu i wzajemne uzupełnianie się poszczególnych rejestrów. Artykuł uzupełniony został wykresami obrazującymi omawiane zagadnienie. Poprawiona i uzupełniona wersja tekstu stała się podstawą jednego z rozdziałów monografii stanowiącej podstawę niniejszego wniosku.

Kwestia obiegu informacji pomiędzy rejestrami publicznymi rozwinięta została na łamach Wschodniego Rocznika Humanistycznego (t. XIX, nr 3, 2022, s. 101-113) w artykule *Obieg informacji pomiędzy rejestrami publicznymi na przykładzie rejestrów prowadzonych w Królestwie Prus*. W artykule tym szczegółowo omówione zostały drogi przepływu informacji pomiędzy rejestrami publicznymi. Omówienie objęło zarówno

przepływ informacji pomiędzy poszczególnymi oddziałami tego samego rejestru, jak i odrębnymi rejestrami. Co ważne informacje wymieniane były nie tylko pomiędzy rejestrami zakwalifikowanymi do zbiorów rejestrów administracyjnych i sądowych, ale także pomiędzy rejestrami prowadzonymi przez różne organy. Przy omawianiu zagadnienia zwrócona została także uwaga na znaczenie obiegu informacji pomiędzy poszczególnymi rejestrami dla realizacji funkcji jakie mają one wypełniać.

W 2022 r. ukazał się jeszcze jeden tekst mojego autorstwa pt. *Od rejestrów pruskich do KRS – ewolucja rejestracji sądowej w Polsce w XX i XXI* (w: *Belliculum diplomaticum VIII Thorunense. Dokumentacja i materiały archiwalne instytucji wymiaru sprawiedliwości – problemy wyzwania, perspektywy*, red. K. Kopiński, Toruń 2022, s. 81-90). Omawiany artykuł stanowił kolejny krok w badaniach nad rejestrami publicznymi w Polsce i czerpaniu przez nie z dziedzictwa pruskiego. Tym razem ciężar rozważań położony został jednak na rejestry handlowy i spółdzielni, które obecnie stanowią część Krajowego Rejestru Sądowego. W artykule przedstawiona została droga rozwoju wskazanych rejestrów, która ostatecznie doprowadziła do obecnego modelu ich funkcjonowania. Przy omawianiu zagadnienia skupiono się m.in. na zasadach określających funkcjonowanie tych rejestrów od XIX w., które w różnym zakresie były implementowane i wyznaczały kierunki, w których szły zapisy ustawowe w prawie polskim. W nieco mniejszym stopniu poruszone zostały natomiast kwestie kształtu i zawartości obu rejestrów. Warto podkreślić, że także KRS w znacznym stopniu oparty jest na rozwiązaniach wprowadzonych w państwie pruskim i mimo zmiany formy z analogowej na cyfrową nie jest bardzo odległy od XIX wiecznych pierwowzorów. Taki ewolucyjny rozwój dotyczy zresztą całej sfery rejestracji prowadzonej przez sądy.

Ostatni artykuł w omawianym cyklu znajduje się w chwili składania wniosku na etapie druku (zaświadczenie w załączniku). W 4 numerze *Klio* za 2023 r. opublikowany zostanie artykuł mojego autorstwa pt. *Kancelaria urzędów hipotecznych na terenie byłego zaboru pruskiego w pierwszych latach funkcjonowania sądownictwa polskiego, na przykładzie sądów powiatowych okręgu toruńskiego*. W artykule tym przedstawiona zostanie kwestia technicznej organizacji obiegu dokumentacji i prowadzenia ksiąg wieczystych przez urzędników sądowych na przestrzeni lat 1919-1928. Omawiane problemy skonfrontowane zostały z materiałami archiwalnymi przechowywanymi w Archiwum Państwowym w Toruniu co pozwoliło na ustalenia na ile przepisy dotyczące organizacji i funkcjonowania kancelarii znajdowały swoje odzwierciedlenie w prowadzonej dokumentacji.

Omawiane artykuły składają się na przygotowany z rozmysłem cykl prezentujący najważniejsze z punktu widzenia metodyki pracy archiwalnej zagadnienia związane z rejestrami publicznymi. Istniejące w tym zakresie problemy znajdują swoje odzwierciedlenie także w tym, ile uwagi poświęcono poszczególnym rejestrom. Na przestrzeni ostatnich lat najwięcej trudności archiwom sprawiało postępowanie z rejestrami stanu cywilnego. W mniejszym stopniu natomiast musiały one sobie radzić z dopływami ksiąg wieczystych (gruntowych) czy innych rejestrów prowadzonych przez sądy. Prace związane ze wskazanymi zagadnieniami były konsekwentnie publikowane w kolejnych latach w miarę rozwoju prowadzonych badań i dokonywania kolejnych ustaleń. Znalazły one także swoje odzwierciedlenie w monografii pt. *The system of public registers in the Kingdom of Prussia and its impact on the development of public registers in Poland in the 20th and 21st centuries*, w której rozwinięte i uszczegółowione zostały wątki związane z systemowym charakterem rejestrów publicznych i ich rozwojem na przestrzeni XX i XXI w.

W tym miejscu chciałbym również wskazać, że zagadnienia związane z rejestrami publicznymi pojawiały się także w innych publikacjach mojego autorstwa. Nie zajmowały w nich jednak centralnego miejsca. W artykule pt. *Projekt „Źródła genealogiczne mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego” jako przykład upowszechniania dostępu do materiałów archiwalnych przez archiwa państwowe* (Annales Universitatis Pedagogicae Cracoviensis Studia Sociologica nr 9 (1), red. J. Mazur, 2017, s. 115-122) omówione zostały wyniki projektu realizowanego przez Archiwa Państwowe w Toruniu i Bydgoszczy, którego celem było zdigitalizowanie i udostępnienie on-line rejestrów stanu cywilnego wytworzonych przez USC oraz instytucje wyznaniowe, znajdujących się w zasobach obu archiwów. W 2019 r. ukazała się natomiast praca mojego autorstwa pt. *Punkty dostępu do materiałów archiwalnych on-line, ułatwiające budowanie archiwów rodzinnych – wybrane przykłady* (w: *Archiwa bez granic. Pamiętnik VII Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich. Kielce, 20-21 września 2017*, red. W. Chorążyczewski, K. Strykowski, Warszawa 2019, s. 541-549). Przedmiotem tego rozdziału było przedstawienie istniejących, wg. stanu na 2017 r., możliwości dotarcia do materiałów archiwalnych udostępnianych w Internecie i budowania na tej podstawie załączków własnego archiwum rodzinnego. W tej materii przedstawione zostały wybrane portale udostępniające materiały archiwalne oraz zwrócono uwagę na szanse dotyczące rozszerzania dostępu do źródeł, jak również związane z tym zagrożenia. W bieżącym roku ukazał się natomiast na łamach Biuletynu Polskiej Misji Historycznej (nr 18, 2023, s. 185-194) artykuł pt. *The Kingdom of*

Prussia and the migration of Poles at the turn of the 19th and 20th centuries. W artykule w sposób syntetyczny przedstawiona została polityka władz pruskich wobec migracji ludności polskiej wewnątrz terytoriów wchodzących w skład I Rzeczypospolitej. Obok innych aspektów uwaga zwrócona została także na fakt, że dyskryminacyjna polityka władz pruskich obejmowała m.in. zniechęcanie do zawierania przez Niemki małżeństw z Polakami będącymi poddanymi cara, do czego zobowiązani byli m.in. urzędnicy stanu cywilnego, którzy mieli przeprowadzać z kobietami rozmowy na temat utraty obywatelstwa w przypadku zawarcia takiego małżeństwa.

Oprócz cyklu poświęconego rejestrom publicznym w moim dorobku wskazać mogę także inne artykuły i rozdziały w monografiach, które stanowią mniejsze cykle osnute wokół konkretnych problemów lub nurtów badawczych. W zakresie zagadnień dotyczących pamięci jednostkowej i społecznej, miejsc pamięci oraz antropologicznego spojrzenia na archiwa opublikowałem trzy rozdziały w monografiach wieloautorskich: *Archiwum jako miejsce zapomnienia*, [w:] *Toruńskie Konfrontacje Archiwalne, t. 4, Nowa archiwistyka – archiwa i archiwistyka w późnonowoczesnym kontekście kulturowym*, red. W. Chorążyczewski, P. Piasek, A. Rosa, Toruń 2014, s. 45-52; *Między istnieniem a nieistnieniem. Metryka Koronna Stanisława Leszczyńskiego*, [w:] *Belliculum Diplomaticum V Lublinense. Dokumenty, kancelarie i archiwa między wschodem i zachodem Europy*, red. A. Górak, M. Szabaciuk, Lublin 2014, s. 257-267; *O spuściznie inaczej czyli nieśmiertelność otwarta w archiwaliach*, [w:] *V Toruńskie Konfrontacje Archiwalne*, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, Toruń 2017, s. 327-335. Artykuły te wskazują na rolę archiwów i dokumentacji jako repozytoriów pamięci oraz ich wpływu na tworzenie się indywidualnej i grupowej tożsamości.

Korespondują z nimi cztery teksty rozpatrujące archiwa i ich funkcjonowanie z perspektywy socjologicznej, przez pryzmat teorii racjonalizacji Maxa Webera oraz makdonaldyzacji Geoga Ritzera: *McDonaldization of Archives (an introduction to discussion)*, *Archeion*, t. 124, 2023, s. 1-41; *The principle of provenance as the principle of rationalization of archives*, *Archiwa-Kancelarie-Zbiory*, nr 12 (14), 2021, s. 49-65; *McDonaldization and Archives*, *PEOPLE: International Journal of Social Sciences*, Vol. 6 Issue 3, 2020, s. 1-8 oraz *Czy zmierzamy w stronę McArchiwum? Archiwa a makdonaldyzacja*, *Archiwa-Kancelarie-Zbiory*, nr 10 (12), 2019, s. 99-110. W wymienionych artykułach rozwinięta została koncepcja wpływu zmian społecznych na rozwój i funkcjonowanie dziedziny archiwalnej. Artykuł poświęcony zasadzie proveniencji traktuje o wpływie biurokracji na kształtowanie się zasad rządzących działalnością

archiwalną na przestrzeni XIX i początku XX w. Teksty odwołujące się do makdonaldyzacji analizują natomiast zmiany zachodzące na przestrzeni XX i XXI w. w odniesieniu do archiwów polskich (2019) oraz zmian zachodzących na świecie (2023). Tekst w czasopiśmie PEOPLE skierowany jest natomiast do odbiorców nie zaznajomionych z dziedziną archiwalną. W tym miejscu należy podkreślić, że teoria stworzona przez Ritzera oparta jest w znacznej mierze na koncepcjach Maxa Webera.

W swoim dorobku posiadam także pięć artykułów traktujących o organizacji administracji terenowej od 1956 do 1998 r., które powiązane są tematycznie z monografią mojego autorstwa pt. *Kancelaria władz wojewódzkich w latach 1975–1990 na przykładzie Wojewódzkiej Rady Narodowej w Toruniu oraz Urzędu Wojewódzkiego w Toruniu*, Toruń 2020. Do grupy tej zaliczają się następujące teksty: *Organizacja urzędu wojewódzkiego w latach 1990-1998 na przykładzie Urzędu Wojewódzkiego w Toruniu*, Archiwista Polski, nr 1 (93), 2019, s. 21-34; *Wojewódzka Rada Narodowa i jej biuro w systemie biurokratycznym terenowych organów administracji państwowej w latach 1975-1990 na przykładzie WRN i UW w Toruniu*, [w:] *Dzieje biurokracji. T. X „Biurokracja republiki”*, red. A. Górak, J. Kukarina, D. Magier, Radzyń Podlaski 2019, s. 337-349; *Organizacja urzędu rejonowego na przykładzie urzędów rejonowych w Toruniu i Grudziądzu*, Rocznik Toruński, t. 48, 2021, s. 221-247; *Zmiany w organizacji administracji terenowej szczebla wojewódzkiego od 1990 r. na przykładzie Urzędu Wojewódzkiego w Toruniu*, [w:] *Reforma administracji PRL w latach 1972-1975. Aspekty ustrojowe, kancelaryjne i archiwalne*, red. M. Nikoniuk, D. Sitkiewicz, Siedlce 2021, s. 131-143 oraz wspólnie z prof. dr hab. Ryszardem Sudzińskim *Funkcjonowanie Miejskiej Rady Narodowej od 1956 roku*, [w:] *Historia Torunia, tom IV cz. 1: W województwie pomorskim (bydgoskim) (1945-1975)*, red. R. Sudziński, Toruń 2020 (druk 2023), s. 637-658. W wymienionych artykułach omówione zostały problemy organizacji urzędów wojewódzkich i rejonowych oraz kierunków zmian zachodzących w zakresie organizacji administracji terenowej na przestrzeni końca lat 80. i 90. XX w., a także miejsca w strukturze administracji terenowej i funkcjonowaniu organów uchwałodawczych, jakimi zgodnie z przepisami prawa były w okresie PRL wojewódzkie i miejskie rady narodowe.

Ostatni wyraźnie wyróżniający się cykl publikacji dotyczy historii Torunia oraz regionu toruńskiego w okresie PRL. Publikacje te dotyczą działalności miejskich struktur PZPR oraz działalności Wojewódzkiego Komitetu Obrony w Toruniu w czasie stanu wojennego. W tej materii wskazać mogę następujące publikacje: *Działalność Wojewódzkiego Komitetu Obrony w Toruniu w czasie stanu wojennego, w świetle*

materiałów archiwalnych przechowywanych w Archiwum Państwowym w Toruniu, [w:] Organy zarządzania kryzysowego i sztaby walki z opozycją. Działalność wojewódzkich komitetów obrony w latach 1975-1989 i ich dokumentacja, red. D. A. Rymar, M. Kietliński, Warszawa-Białystok-Gorzów Wielkopolski 2017, s. 171-184 oraz trzy rozdziały, które ukazały się na łamach najnowszego tomu monografii poświęconej historii Torunia pt. *Historia Torunia, tom IV cz. 1: W województwie pomorskim (bydgoskim) (1945-1975)*, red. R. Sudziński, wyd. Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Toruń 2020 (druk 2023): *Zalążki życia politycznego w Toruniu pod hegemonią komunistów (1945-1949)*, s. 67-116; *Oblicza życia politycznego w Toruniu w szczytowym okresie stalinizmu (1950-1955)*, s. 407-444, a także wspólnie z prof. dr hab. Jarosławem Kłaczkowem, *Kierownicza rola Komitetu Miejskiego PZPR w życiu politycznym Torunia (1956-1975)*, s. 659-762.

Choć wskazane publikacje nie stanowią całości mojego dorobku, przywołane zostały w celu zwrócenia uwagi na jego rozwój oraz logicznego łączenia się kolejnych prac w cykle tematyczne poświęcone także zagadnieniom nie związanym z rejestrami publicznymi.

5. Informacja o wykazywaniu się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

W czasie mojej kariery naukowej realizowałem szereg działań w instytucjach naukowych i kultury (za wyjątkiem Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu). Do instytucji takich zaliczyć można m.in. archiwa państwowe. Początki mojej drogi naukowej wiązać można z pracą i badaniami podejmowanymi w Archiwum Państwowym w Toruniu. Jednym z pierwszych działań podjętych w archiwum było opracowanie zespołów archiwalnych wytworzonych przez cechy chełmińskie (1. Cech siodlarzy z terenu miasta Chełmna z lat 1905-1937, 2. Cech kowali z terenu miasta Chełmna z lat 1948-1950, 3. Cech malarzy z terenu miasta Chełmna z lat 1889-1937, 4. Cech szewców z terenu miasta Chełmna z lat 1948-1950, 5. Cech krawców z terenu miasta Chełmna z lat 1948-1950, 6. Cech rzeźników z terenu miasta Chełmna z lat 1704-1943, 7. Cech młynarzy z terenu miasta Chełmna z lat 1882-1938, 8. Cech stolarzy z terenu miasta Chełmna 1823-1867, 9. Cech pracowników budowlanych z terenu miasta Chełmna z lat 1876-1937). To w archiwum, zetknąłem się także po raz pierwszy z rejestrami publicznymi oraz aktami administracyjnymi z okresu XIX i XX w. Co w konsekwencji ukształtowało w znacznej mierze ostatnie lata mojej drogi naukowej. Dzięki badaniom nad rejestrami publicznymi zgromadzonymi w Archiwum Państwowym w Toruniu, które uzupełniałem także w innych archiwach w kraju

i zagranicą, przygotowałem cykl artykułów naukowych publikowanych w czasopiśmie (5) i monografiach wieloautorskich (6). Doświadczenie to pozwoliło mi także w konsekwencji uzyskać grant Narodowego Centrum Nauki pt. *System rejestrów publicznych w Królestwie Pruskim i jego wpływ na rozwój rejestrów publicznych w Polsce w XX i XXI w.* nr grantu 2019/32/C/HS3/00121) oraz opracować i wydać monografię będącą podstawą mojego wniosku habilitacyjnego.

Doświadczenie zdobyte w czasie inwentaryzacji i opracowania zespołów archiwalnych (m.in. Wojewódzka Rada Narodowa w Toruniu z lat 1975-1990, Urząd Wojewódzki w Toruniu z lat 1975-1998) wpłynęło także na inne kierunki realizowanych przeze mnie badań. Bezpośrednim efektem prac nad zespołami archiwalnymi wytworzonymi przez władze terenowe w okresie późnego PRL, był wybór tematu mojej rozprawy doktorskiej: *Kancelaria władz wojewódzkich w latach 1975-1990 na przykładzie Wojewódzkiej Rady Narodowej w Toruniu oraz Urzędu Wojewódzkiego w Toruniu*. W związku z tą tematyką badawczą opracowałem także dwa artykuły naukowe oraz trzy rozdziały w monografiach. Napisana przeze mnie rozprawa doktorska została wydana drukiem w 2020 r.

W tym okresie, obserwując zmiany zachodzące w archiwach państwowych, zainteresowałem się także kwestią makdonaldyzacji i wpływu tego zjawiska na działanie tych instytucji. Ostatecznie zaowocowało to serią czterech publikacji dotyczących tego tematu.

W Archiwum Państwowym w Toruniu zrealizowałem także szereg wystaw i działań edukacyjnych, które związane były z moimi zainteresowaniami badawczymi, tzn. historią XIX i XX w. Wykaz tych osiągnięć znajduje się w punkcie nr 6.

Ponadto w czasie realizacji działań naukowych w Archiwum Państwowym w Toruniu, w latach 2013-2015, brałem udział w realizacji projektu *Źródła genealogiczne mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego*, który polegał na opracowaniu i zeskanowaniu ksiąg metrykalnych z ww. obszaru oraz ich udostępnieniu w Internecie. Projekt ten był realizowany we współpracy z Archiwum Państwowym w Bydgoszczy. W tym czasie brałem także udział we wdrażaniu rozwiązań informatycznych, które miały wpływ na funkcjonowanie archiwów tzn. Zintegrowanego Systemu Informacji Archiwalnej ZoSIA oraz systemu elektronicznego zarządzania dokumentacją. Realizacja tych projektów, mających niewątpliwie walor informatyczny, wpłynęła na ostateczną możliwość mojego zatrudnienia na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz znalazła wyraz w części moich publikacji naukowych.

We współpracy z Sądem Okręgowym w Toruniu realizowałem projekty popularyzatorskie, które związane były z moimi zainteresowaniami badawczymi. W latach 2018 i 2019 zrealizowałem dwa cykle wydarzeń, które odbywały się w trakcie Toruńskiej Nocy Muzeów, a które były oparte na prowadzonych przeze mnie badaniach nad sądownictwem działającym na terenie byłego zaboru pruskiego, które wiązały się z badaniami dotyczącymi rejestrów publicznych. Powiązanie tych tematów wynikało z faktu, że znaczna część rejestrów publicznych prowadzona była właśnie przez sądy. Podczas obu wydarzeń miały miejsce wystawy, pokazy rozpraw sądowych i prelekcje przybliżające uczestnikom wspomniane zagadnienie.

W latach 2014-2016 byłem członkiem zespołu badawczego zorganizowanego przez Narodowe Archiwum Cyfrowe. Zespół realizował projekt pt. *Zachowanie cyfrowego dziedzictwa archiwalnego*, którego celem było wieloaspektowe naświetlenie sytuacji w zakresie możliwości archiwizowania materiałów archiwalnych w postaci cyfrowej. W ramach zespołu zajmowałem się badaniem możliwości zachowania rejestrów publicznych. Praca w zespole zaowocowała m.in. artykułem: Hadrian Ciechanowski, *Rejestr rejestrów publicznych*, *Archiwa-Kancelarie-Zbiory*, nr 6 (8), 2015, s. 249-256. W pracach zespołu oprócz przedstawicieli archiwów państwowych (w tym mnie) uczestniczyli także badacze z Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie (obecnie Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie) oraz Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

W okresie od 1 maja do końca lipca 2021 r. realizowałem staż naukowy w Brandenburskim Głównym Archiwum Krajowym w Poczdamie. W trakcie stażu zaangażowany byłem w bezpośrednią pracę archiwum. Realizowałem jednak także cele o charakterze wyłącznie naukowym. Należało do nich:

- zapoznanie się z organizacją i funkcjonowaniem archiwów niemieckich na przykładzie tego szczególnego archiwum kraju związkowego, którego zasób sięgał ówczasie 50 km bieżących akt;
- zapoznanie się z nowoczesnymi rozwiązaniami informatycznymi wdrażanymi w tej placówce (w zakresie elektronicznego zarządzania dokumentacją oraz opracowania materiałów archiwalnych);
- kontynuowanie badań nad rejestrami publicznymi prowadzonymi na terenie Królestwa Pruskiego. W ramach realizacji tego celu prowadziłem m.in. szeroką kwerendę archiwalną i biblioteczną. Kwerenda ta w znakomity sposób przyczyniła się do powstania monografii naukowej będącej podstawą wniosku habilitacyjnego.

W latach 2021-2023 uczestniczyłem w projekcie opracowania pierwszej części IV tomu Historii Torunia (lata 1945-1975). Projekt realizowany był przez Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Badania podjęte nad zagadnieniem zaowocowały autorskim opracowaniem dwóch rozdziałów tej monografii, pt. *Oblicza życia politycznego w Toruniu w szczytowym okresie stalinizmu (1950-1955) oraz Załączki życia politycznego w Toruniu pod hegemonią komunistów (1945-1949)*, a także współautorstwem dwóch kolejnych *Funkcjonowanie Miejskiej Rady Narodowej od 1956 roku (wraz z prof. dr hab. Ryszardem Sudzińskim) i Kierownicza rola Komitetu Miejskiego PZPR w życiu politycznym Torunia (1956-1975) (wraz z prof. dr hab. Jarosławem Kłaczkiem)*.

W 2022 r. prowadziłem badania w dwóch instytucjach naukowych za granicą. W okresie od 1 do 15 maja prowadziłem kwerendę biblioteczną na Uniwersytecie Juliusza i Maksymiliana w Würzburgu. Było to możliwe dzięki grantowi JM Rektora UMK na wyjazd do Polskiej Misji Historycznej działającej przy ww. uniwersytecie. Kwerenda była elementem realizacji projektu naukowego pt. *Racjonalizacja działalności archiwalnej – implementacja zasady proveniencji w archiwach niemieckich na przełomie XIX i XX w.* W tym samym roku dzięki stypendium Fundacji z Brzezia Lanckorońskich prowadziłem przez cały sierpień kwerendę archiwalną i biblioteczną w brytyjskich The National Archives w Richmond pod Londynem. Kwerenda dotyczyła tematu: *Racjonalizacja działalności archiwalnej – implementacja zasady proveniencji w archiwach angielskich na przełomie XIX i XX w. na przykładzie The National Archives*. Obie kwerendy były elementem realizacji badań nad problemem wpływu rozwoju biurokracji na zmiany zachodzące w archiwach na przestrzeni XIX i początku XX w. W ramach tych badań, które rozpocząłem w 2021 r. opublikowałem m.in. artykuły: Hadrian Ciechanowski, *The principle of provenance as the principle of rationalization of archives*, *Archiwa-Kancelarie-Zbiory*, nr 12 (14), 2021, s. 49-65, DOI: 10.12775/AKZ.2021.003 oraz Hadrian Ciechanowski, *McDonaldization of Archives (an introduction to discussion)*, *Archeion*, t. 124, 2023, s. 1-41, DOI: DOI 10.4467/26581264ARC.23.001.17861.

W 2023 r. na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie włączyłem się w organizację Światowego Kongresu Kopernikańskiego. Wraz z prof. dr hab. Waldemarem Chorążyczewskim zorganizowałem i współprowadziłem panel pt. *Mikołaj Kopernik jako archiwista, sekretarz, wytwórca dóbr gospodarczo-administracyjnych*. Zorganizowany przez nas panel stanowił część sekcji biograficznej *Mikołaj Kopernik – życie i działalność*. Obrady panelu odbywały się dnia 22 czerwca 2023 r. Materiały z obrad zostaną opublikowane w monografii pokonferencyjnej, która stanowiła będzie ostateczny efekt

kongresu. Podczas panelu, przeprowadzona została dyskusja nad pracą Mikołaja Kopernika na szeroko rozumianym polu administracji. Wynikiem dyskusji było zidentyfikowanie nowych pól badawczych dotyczących życia wielkiego astronoma. Dyskusja prowadzona z perspektywy historyczno-archiwalnej okazała się tym większym sukcesem, iż pokazała że podobne problemy dostrzegane są także przez przedstawicieli nauk prawnych.

6. Informacja o osiągnięciach dydaktycznych, organizacyjnych oraz popularyzujących naukę lub sztukę.

Osiągnięcia popularyzujące naukę:

W czasie mojej kariery naukowej zrealizowałem szereg inicjatyw, które określić można jako popularyzacyjno-edukacyjne. W tej grupie znajdują się m.in. przygotowane i przeprowadzone przeze mnie warsztaty szkoleniowe i lekcje archiwalne, jak również współautorstwo wystaw i wydarzeń odbywających się m.in. podczas Toruńskich Nocy Muzeów. Część z tych inicjatyw odbywała się także we współpracy pomiędzy Archiwum Państwowym w Toruniu i Uniwersytetem Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz Archiwum Państwowym w Toruniu a Sądem Okręgowym w Toruniu. Miejscem realizacji wielu z tych przedsięwzięć było wspomniane już archiwum. Szczegółowy wykaz tych osiągnięć zamieszczony został poniżej. Chciałbym jednak wyrazić, że szczególnie dumny jestem z dwóch inicjatyw, które miały miejsce w latach 2018 i 2019. Podczas Toruńskich Nocy Muzeum, we współpracy z panem Andrzejem Cyrwusem z Sądu Okręgowego w Toruniu zrealizowaliśmy wydarzenia, których celem było przybliżenie ich uczestnikom historii sądownictwa funkcjonującego w Toruniu. Pierwsza edycja poświęcona została organizacji i funkcjonowaniu sądownictwa staropolskiego. Druga koncentrowała się natomiast na sądownictwie pruskim, funkcjonującym w mieście w okresie zaborów. Podczas obu wydarzeń odbyły się wystawy, prelekcje, pokazy rozpraw sądowych oraz zwiedzanie gmachu Sądu. Obie inicjatywy cieszyły się dużym zainteresowaniem publiczności, sięgającej podczas jednej nocy ponad stu osób.

Generalnie jednak chciałbym podkreślić, że wymienione poniżej inicjatywy, w które byłem zaangażowany, skierowane były do różnych grup wiekowych i społecznych, rozpoczynając od młodzieży szkolnej aż po dorosłych. W tym także do grup tak specyficznych jak np. genealodzy. Poniżej zamieszczam wykaz tych zrealizowanych przeze mnie inicjatyw:

1) 2023:

- a. Przeprowadzenie warsztatów genealogicznych dla uczniów szkoły średniej pt. *Czy Kopernik był kobietą? Poznaj prawdziwą historię swojej rodziny. Warsztaty genealogiczne*, Wydział Nauk Historycznych UMK, 18 kwietnia 2023 r.
 - b. Wykład dla Stowarzyszenia Archiwistów Polskich Oddział w Bydgoszczy, pt. *Pruskie dziedzictwo – o pochodzeniu i rozwoju współczesnych rejestrów publicznych*, Bydgoszcz, 6 czerwca 2023 r.
 - c. Prowadzenie tzw. *Listopadowego wieczoru wspomnień pt. 30 lat Wydziału Nauk Historycznych UMK* poświęconego historii Wydziału Nauk Historycznych UMK. Podczas spotkania miałem prelekcję na temat historii wydziału, 21 listopada 2023 r.
- 2) 2022:
- a. Przeprowadzenie warsztatów genealogicznych dla uczniów szkoły podstawowej pt. *Fantastyczna genealogia – poznaj swoje korzenie z bohaterami fantasy*, Wydział Nauk Historycznych UMK, 1 czerwca 2022 r.
 - b. Przygotowanie i prowadzenie tzw. *Listopadowego wieczoru wspomnień pt. Warsztat naukowy Mistrza i Ucznia. Wspomnienia i opowieści*, poświęconego historii Wydziału Nauk Historycznych UMK, 29 listopada 2022 r.
- 3) 2019:
- a. Lekcja archiwalna dla studentów I roku archiwistyki i zarządzania dokumentacją na UMK na temat elementów rozpoznawczych dokumentacji aktowej od XIX do XXI w., Archiwum Państwowe w Toruniu, 17 kwietnia 2019 r.
 - b. Współautorstwo wystawy pt. *Historia alkoholem pisana*, Archiwum Państwowe w Toruniu, 7 lutego – 29 marca 2019 r.
 - c. Współautorstwo wystawy pt. *Sądownictwo w Prusach Zachodnich w XIX i na początku XX wieku*, 18 maja – 31 maja 2019 r.
- 4) 2018:
- a. Autorstwo wystawy pt. *Sądownictwo toruńskie epoki staropolskiej*, Archiwum Państwowe w Toruniu, 19 maja – 9 czerwca 2018 r.
 - b. Lekcja archiwalna dla studentów etnologii na UMK, Archiwum Państwowe w Toruniu, 18 grudnia 2018 r.
 - c. Warsztaty archiwalne dla uczniów II Liceum Ogólnokształcącego w Toruniu, Archiwum Państwowe w Toruniu, 20 marca 2018 r.
 - d. Współautorstwo wystawy pt. *Między Niemcami a Polską*, Archiwum Państwowe w Toruniu, 15 listopada – 14 grudnia 2018 r.

- e. Wykład dla Stowarzyszenia Archiwistów Polskich Oddział w Toruniu, pt. *Kancelaria władz wojewódzkich Polski Ludowej. Co już wiemy, a czego jeszcze dowiedzieć się chcemy?*, Toruń, 22 maja 2018 r.
- f. Wykład pt. *Udostępnianie akt metrykalnych on-line jako narzędzie budowania archiwów rodzinnych* ogłoszony na zaproszenie Kujawsko-Pomorskiego Towarzystwa Genealogicznego, Toruń 27 stycznia 2018 r.

5) 2017:

- a. Dwie lekcje archiwalne dla studentów III roku archiwistyki i zarządzania dokumentacją na UMK, Archiwum Państwowe w Toruniu, 23 marca 2017 r.
- b. Dwie lekcje archiwalne dla studentów III roku archiwistyki i zarządzania dokumentacją na UMK, Archiwum Państwowe w Toruniu, 6 kwietnia 2017 r.
- c. Lekcja archiwalna dla studentów I roku II stopnia wojskoznawstwa na UMK, 13 listopada 2017 r.
- d. Warsztaty genealogiczne dla studentów archiwistyki i zarządzania dokumentacją UMK (dwie grupy), Archiwum Państwowe w Toruniu, 8 czerwca 2017 r.
- e. Warsztaty genealogiczne dla studentów Wydziału Nauk Historycznych UMK pt. *Genealogia dla każdego, czyli jak badać historię swojej rodziny*, 9 i 23 marca 2017 r.
- f. Warsztaty genealogiczne dla uczniów I Liceum Ogólnokształcącego w Toruniu, Archiwum Państwowe w Toruniu, 10 marca 2017 r.
- g. Warsztaty genealogiczne dla uczniów I Liceum Ogólnokształcącego w Toruniu, Archiwum Państwowe w Toruniu, 23 marca 2017 r.
- h. Współautorstwo wystawy pt. *Życie nad Wisłą*, Archiwum Państwowe w Toruniu, 22 kwietnia – 9 czerwca 2017 r.

6) 2016:

- a. Dwie lekcje archiwalne dla studentów III roku archiwistyki i zarządzania dokumentacją na UMK (studia stacjonarne), Archiwum Państwowe w Toruniu, 9 marca 2016 r.
- b. Dwie lekcje archiwalne dla studentów III roku archiwistyki i zarządzania dokumentacją na UMK (studia stacjonarne), Archiwum Państwowe w Toruniu, 6 kwietnia 2016 r.
- c. Lekcja archiwalna dla studentów III roku archiwistyki i zarządzania dokumentacją na UMK (studia niestacjonarne), Archiwum Państwowe w Toruniu, 2 kwietnia 2016 r.
- d. Lekcja archiwalna dla studentów III roku archiwistyki i zarządzania dokumentacją na UMK (studia niestacjonarne), Archiwum Państwowe w Toruniu, 9 kwietnia 2016 r.

- e. Warsztaty genealogiczne dla studentów III roku archiwistyki i zarządzania dokumentacją (studia stacjonarne), Archiwum Państwowe w Toruniu, 17 maja 2016 r.
- f. Warsztaty genealogiczne dla uczniów I klasy liceum ogólnokształcącego, Archiwum Państwowe w Toruniu, 17 maja 2016 r.
- g. Współautorstwo wystawy pt. *Kościół toruński*, Archiwum Państwowe w Toruniu, 9-30 czerwca 2016 r.
- h. Współautorstwo wystawy pt. *Myć się czy wietrzyć? Czystość i brud w Toruniu*, Archiwum Państwowe w Toruniu, 23-26 kwietnia 2016 r.
- i. Współautorstwo wystawy pt. *Od duktów do kolei*, Archiwum Państwowe w Toruniu, 12 września – 31 października 2016 r.

7) 2015:

- a. Współautorstwo wystawy pt. *Mroczna strona życia*, Archiwum Państwowe w Toruniu, 4 grudnia 2015 r. – 15 stycznia 2016 r.
- b. Współautorstwo wystawy pt. *Twierdza Toruń*, Archiwum Państwowe w Toruniu, 17-21 kwietnia 2015 r.

8) 2014:

- a. Dwie lekcje archiwalne dla studentów I roku archiwistyki i zarządzania dokumentacją na UMK pt. *Organizacja państwowej sieci archiwalnej oraz archiwum państwowego na przykładzie Archiwum Państwowego w Toruniu*, Archiwum Państwowe w Toruniu, 16 grudnia 2014 r.
- b. Warsztaty archiwalne dla genealogów z okazji Międzynarodowego Dnia Archiwów, Archiwum Państwowe w Toruniu, 7 czerwca 2014 r.
- c. Współautorstwo wystawy pt. *Wszystkie drogi prowadzą do Torunia*, Archiwum Państwowe w Toruniu, 26 kwietnia – 16 maja 2014 r.

Ponadto w ramach popularyzacji nauki opublikowałem trzy artykuły naukowe:

- 1) Hadrian Ciechanowski, *Krótkie wprowadzenie na temat warsztatów archiwalnych*, APLA, nr 2-3 (13-14), 2014, s. 14-15.
- 2) Hadrian Ciechanowski, *Jak odnaleźć dawnych znajomych?* Absolwent. Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów UMK, nr 18, 2013, s. 5, 10.
- 3) Hadrian Ciechanowski, *Spuścizna prof. Mariana Biskupa znajdująca się w Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*, ARCHNET Naukowy Portal Archiwalny, 2012 [on-line:] www.archiwa.net/index.php?option=com_remository&Itemid=35&func=fileinfo&id=14 (dostęp 09.11.2023 r.).

Osiągnięcia organizacyjne

Oprócz inicjatyw popularyzujących naukę realizowałem także szereg działań o charakterze organizacyjnym. W znacznej mierze działania organizacyjne polegały na organizacji konferencji naukowych i warsztatów szkoleniowych. Niemniej oprócz organizacji wydarzeń naukowych włączałem się także w życie Wydziału Nauk Historycznych UMK, a także brałem udział w organizacji życia naukowego. Poniżej zamieszczam wykaz moich osiągnięć organizacyjnych:

- 1) 2023-2024: Współorganizator (kierownik naukowy) międzynarodowej konferencji naukowej 2nd Scientific Symposium “Egodocuments, Life-writing and Autobiographical Texts. Cultural Otherness and Estrangement in the Egodocumental Perspective Through the Ages”, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytet Łódzki, Toruń 21-22 marca 2024 r.
- 2) 2023:
 - a. Współzałożyciel i lider Zespołu Badań Egodokumentalnych utworzonego w Instytucie Historii i Archiwistyki UMK. Zespół badawczy powstał we współpracy z Wydziałem Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego, którego reprezentantem został dr hab. Michaël Green, prof. UŁ.
 - b. Członek komitetu organizacyjnego (kierownik naukowy i sekretarz naukowy) konferencji pt. I Forum Edukacji Historycznej, Toruń, 8-9 września 2023 r.
 - c. Członek komitetu organizacyjnego (kierownik naukowy i sekretarz naukowy) konferencji IX Toruńskie Konfrontacje Archiwalne pt. *Przewroty kopernikańskie w archiwistyce*, Toruń, 7-8 grudnia 2023 r.
 - d. Sekretarz naukowy konferencji pt. *Między wielką polityką a szlacheckim partykularzem. Czasy saskie – 30 lat później*, Toruń, 12–13 października 2023 r.
 - e. Współorganizator i moderator panelu *Mikołaj Kopernik jako archiwista, sekretarz, wytwórca dóbr gospodarczo-administracyjnych*, będącego częścią sekcji biograficznej *Mikołaj Kopernik – życie i działalność*, podczas Światowego Kongresu Kopernikańskiego, Olsztyn, 22 czerwca 2023 r.
- 3) 2022: Członek komitetu organizacyjnego (kierownik naukowy i sekretarz naukowy) konferencji I Toruńskie Sympozjum Naukowe „Egodokumenty – samoświadectwa – teksty autobiograficzne. Praktyka i teoria”, Toruń, 23-24 czerwca 2022 r.
- 4) 2021-2023: Wraz z dr hab. Waldemarem Chorążyczewskim, prof. UMK współorganizowałem i prowadziłem projekt digitalizacji i analizy egodokumentów

- zgrupowanych przez Okręgowy Sąd Ubezpieczeń Społecznych w Bydgoszczy z tymczasową siedzibą w Toruniu działający w latach 1960-1975.
- 5) 2021-2022: Utworzenie i prowadzenie na Wydziale Nauk Historycznych UMK - Seminarium Badań Egodokumentalnych (wraz z prof. dr hab. Waldemarem Chorążyczewskim).
 - 6) 2021: Członek komitetu organizacyjnego (kierownik naukowy i sekretarz naukowy) konferencji VIII Toruńskie Konfrontacje Archiwalne, Toruń, 2-3 grudnia 2021 r.
 - 7) 2020 – obecnie: sekretarz seminarium doktorskiego w Katedrze Archiwistyki i Zarządzania Dokumentacją w Instytucie Historii i Archiwistyki na Wydziale Nauk Historycznych UMK współprowadzonego przez dr hab. Wiesławę Kwiatkowską, prof. dr hab. Waldemara Chorążyczewskiego oraz dr hab. Marcina Hlebionka, prof. UMK.
 - 8) 2020:
 - a. Członek i sekretarz zespołu roboczego powołanego przez Dziekana Wydziału Nauk Historycznych UMK, do przygotowania anglojęzycznej serii wydawniczej o tematyce środkowo i wschodnio europejskiej.
 - b. Przygotowanie oferty współpracy Wydziału Nauk Historycznych z otoczeniem gospodarczym dla Akademickiego Inkubatora Przedsiębiorczości, marzec 2020.
 - 9) 2019
 - a. Sekretarz naukowy konferencji z cyklu Symposia Archivistica, Toruń, 7-8 listopada 2019 r.
 - b. Wraz z Panem Andrzejem Cyrwusem pracownikiem Sądu Okręgowego w Toruniu, na podstawie porozumienia pomiędzy Sądem Okręgowym w Toruniu oraz Archiwum Państwowym w Toruniu, przygotowałem w ramach Toruńskiej Nocy Muzealnej (18.05.2019 r.) wydarzenie pt. *Sądownictwo w Prusach Zachodnich w XIX i na początku XX wieku*. W ramach przygotowanego przez nas wydarzenia miała miejsce prezentacja dwóch wystaw (*Sądownictwo w Prusach Zachodnich w XIX i na początku XX wieku* oraz *Nasze pasje: Obserwacja ptaków w miastach i najbliższej okolicy*), wykład dr hab. Pawła Guta, prof. AP pt. *Sądownictwo patrymonialne w XVIII i XIX w.*, a także pokazowa rozprawa i zwiedzanie gmachu Sądu Okręgowego.
 - 10) 2018: Wraz z Panem Andrzejem Cyrwusem pracownikiem Sądu Okręgowego w Toruniu, na podstawie porozumienia pomiędzy Sądem Okręgowym w Toruniu oraz Archiwum Państwowym w Toruniu, przygotowałem w ramach Toruńskiej Nocy Muzealnej (19.05.2018 r.) wydarzenie pt. *Sądownictwo toruńskie epoki staropolskiej*. W ramach przygotowanego przez nas wydarzenia miała miejsce prezentacja dwóch

wystaw (*Sądownictwo toruńskie epoki staropolskiej oraz Dzieciństwo w opakowaniach po czekoladach*), wykład prof. Zbigniewa Naworskiego, pokazowa rozprawa oraz zwiedzanie gmachu Sądu Okręgowego.

- 11) 2018 – obecnie: Członek Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Wydział I – Historyczny.
- 12) 2017: Opiekun podczas objazdu naukowego do Szczecina, Rostocka, Lubeki i Schwerinu, który odbył się w dniach 22-26 maja 2017 r.
- 13) 2015: Sekretarz naukowy konferencji V Toruńskie Konfrontacje Archiwalne pt. *Archiwistyka uniwersalna, archiwistyka lokalna*, Toruń 3-4 grudnia 2015 r.
- 14) 2014 - obecnie: Członek Towarzystwa Miłośników Torunia.
- 15) 2013: Członek komitetu organizacyjnego II Studenckich Warsztatów Archiwalnych „Archiwalnie po godzinach...” - wystawiennictwo archiwalne, Toruń, 2-4 grudnia 2013 r.
- 16) 2012-2013: Przewodniczący komitetu organizacyjnego XV Ogólnopolskiego Zjazdu Studentów Archiwistyki, Toruń, 10-12 kwietnia 2013 r.
- 17) 2011-2013: Prezes zarządu Studenckiego Koła Naukowego Archiwistów przy WNH UMK.
- 18) 2011: Przewodniczący komitetu organizacyjnego I Studenckich Warsztatów Archiwalnych „Archiwalnie po godzinach...” - konserwacja archiwaliów, Toruń, 26-28.10.2011 r.
- 19) 2010 – obecnie: Członek Stowarzyszenia Archiwistów Polskich Oddział w Toruniu. Od czerwca 2019 do maja 2022 pełniłem funkcję sekretarza komisji rewizyjnej oddziału. Następnie od maja 2022 r. do końca grudnia 2022 r. byłem przewodniczącym komisji rewizyjnej, po czym od stycznia 2023 r. wszedłem w skład zarządu oddziału jako jego skarbnik. Ponadto w 2017 r. byłem delegatem na XV Krajowy Zjazd Delegatów SAP, który odbył się w Kielcach w dniach 22-23 września 2017 r.

Osiągnięcia dydaktyczne

Od rozpoczęcia studiów doktoranckich do dnia dzisiejszego corocznie prowadzę zajęcia dydaktyczne na Wydziale Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Od 2014 r. prowadziłem zajęcia na następujących kierunkach studiów stacjonarnych: archiwistyka i zarządzanie dokumentacją, architektura informacji, historia oraz wojskoznawstwo. Prowadziłem także zajęcia na studiach podyplomowych z zakresu

archiwistyki i zarządzania dokumentacją oraz studiach niestacjonarnych z archiwistyki i zarządzania dokumentacją i wojskoznawstwa.

Prowadzone przeze mnie zajęcia cieszą się wysokimi ocenami studentów. Od roku akademickiego 2020/2021 powierzane mi zajęcia koncentrują się w głównej mierze na nowoczesnych technologiach oraz problemach związanych z dokumentem elektronicznym. Są to jedne z najważniejszych obecnie zagadnień związanych z nowoczesną humanistyką i pracą administracji państwowej. Powierzenie mi tych zajęć jest wynikiem moich doświadczeń wyniesionych z pracy w Archiwum Państwowym w Toruniu, w którym obok zadań archiwisty zajmowałem się także obsługą informatyczną oddziału oraz jak wspomniałem uczestniczyłem w projektach wdrażających narzędzia informatyczne stosowane przez archiwa państwowe (elektroniczne zarządzanie dokumentacją, Zintegrowany System Informacji Archiwalnej ZoSIA).

W tym miejscu, chciałbym podkreślić, że zajęcia dydaktyczne były mi powierzane również w okresie po ukończeniu studiów doktoranckich, a przed zatrudnieniem na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Poniżej zamieszczam listę prowadzonych przeze mnie zajęć dydaktycznych:

1) 2023/2024

- a. Udostępnianie zasobu archiwalnego, ćwiczenia, archiwistyka i zarządzanie dokumentacją, studia podyplomowe;
- b. Informatyka historyczna, laboratorium, historia II rok II stopnia, studia stacjonarne;
- c. Technologia informacyjna, laboratorium, historia I rok I stopnia, studia stacjonarne;

2) 2022/2023

- a. Informatyka historyczna, laboratorium, historia II rok II stopnia, studia stacjonarne;
- b. Komputerowe opracowanie tekstu, laboratorium, historia II rok II stopnia, studia stacjonarne;
- c. Technologia informacyjna, laboratorium, historia I rok I stopnia, studia stacjonarne (współprowadzenie z dr Łukaszem Czyżewskim);
- d. Technologia informacyjna, laboratorium, studia skandynawsko-bałtyckie I rok I stopnia, studia stacjonarne (współprowadzenie z dr Łukaszem Czyżewskim);
- e. Udostępnianie zasobu archiwalnego, ćwiczenia, archiwistyka i zarządzanie dokumentacją, studia podyplomowe;
- f. Współczesne rodzaje dokumentacji, ćwiczenia, archiwistyka i zarządzanie dokumentacją I rok I stopnia, studia stacjonarne;

3) 2021/2022

- a. Archiwalne systemy informatyczne, laboratorium, architektura informacji II rok II stopnia, studia stacjonarne;
 - b. Postępowanie z dokumentacją elektroniczną, laboratorium, architektura informacji II rok II stopnia, studia stacjonarne;
 - c. Postępowanie z dokumentacją elektroniczną, wykład, architektura informacji II rok II stopnia, studia stacjonarne;
- 4) 2020/2021
- a. Archiwalne systemy informatyczne, laboratorium, architektura informacji II rok II stopnia, studia stacjonarne;
 - b. Postępowanie z dokumentacją elektroniczną, laboratorium, architektura informacji II rok II stopnia, studia stacjonarne;
 - c. Postępowanie z dokumentacją elektroniczną, wykład, architektura informacji II rok II stopnia, studia stacjonarne;
 - d. Udostępnianie zasobu archiwalnego, ćwiczenia, archiwistyka i zarządzanie dokumentacją, studia podyplomowe;
- 5) 2019/2020
- a. Wstęp do archiwistyki i zarządzania dokumentacją, ćwiczenia, archiwistyka i zarządzanie dokumentacją, studia podyplomowe (współprowadzenie z dr hab. Robertem Degenem, prof. UMK);
- 6) 2018/2019
- a. Wstęp do archiwistyki i zarządzania dokumentacją, ćwiczenia, archiwistyka i zarządzanie dokumentacją, studia podyplomowe (współprowadzenie z dr hab. Robertem Degenem, prof. UMK);
- 7) 2017/2018
- a. Międzynarodowe życie archiwalne, ćwiczenia, archiwistyka i zarządzanie dokumentacją II rok II stopnia, studia niestacjonarne;
- 8) 2016/2017
- a. Metodyka udostępniania wojskowego zasobu archiwalnego, ćwiczenia, wojskoznawstwo II rok II stopnia, studia niestacjonarne;
 - b. Metodyka udostępniania zasobu archiwalnego, laboratorium, archiwistyka i zarządzanie dokumentacją III rok I stopnia, studia niestacjonarne;
 - c. Metodyka udostępniania zasobu archiwalnego, laboratorium, archiwistyka i zarządzanie dokumentacją III rok I stopnia, studia stacjonarne (współprowadzenie z dr Agnieszką Rosą);

- d. Międzynarodowe życie archiwalne, ćwiczenia, archiwistyka i zarządzanie dokumentacją II rok II stopnia, studia niestacjonarne;
- e. Międzynarodowe życie archiwalne, ćwiczenia, archiwistyka i zarządzanie dokumentacją II rok II stopnia, studia stacjonarne;

9) 2015/2016

- a. Metodyka udostępniania zasobu archiwalnego, laboratorium, archiwistyka i zarządzanie dokumentacją III rok I stopnia, studia stacjonarne (współprowadzenie z dr Agnieszką Rosą);
- b. Metodyka udostępniania zasobu archiwalnego, laboratorium, archiwistyka i zarządzanie dokumentacją III rok I stopnia, studia niestacjonarne;
- c. Międzynarodowe życie archiwalne, ćwiczenia, archiwistyka i zarządzanie dokumentacją II rok II stopnia, studia niestacjonarne;
- d. Wstęp do archiwistyki i zarządzania dokumentacją, konwersatorium, wojskoznawstwo I rok II stopnia, studia stacjonarne (współprowadzenie z prof. dr hab. Waldemarem Chorążyczewskim);

10) 2014/2015

- a. Współczesna dziedzina archiwalna, konwersatorium, archiwistyka i zarządzanie dokumentacją I rok I stopnia, studia stacjonarne;
- b. Wstęp do archiwistyki, konwersatorium, archiwistyka i zarządzanie dokumentacją, I rok I stopnia, studia stacjonarne.

7. Oprócz kwestii wymienionych w pkt. 1-6, wnioskodawca może podać inne informacje, ważne z jego punktu widzenia, dotyczące jego kariery zawodowej.

- 1) Uchwałą nr 56 Rady Dyscypliny Historia z dnia 14 czerwca 2022 r. powołany zostałem na promotora pomocniczego rozprawy doktorskiej mgra Piotra Falkowskiego, pt. *Akta osobowe w II Rzeczypospolitej Polskiej na przykładzie Magistratu miasta Bydgoszczy*. Promotorem rozprawy jest prof. dr hab. Waldemar Chorążyczewski z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Obrona rozprawy doktorskiej, zakończona wynikiem pozytywnym, odbyła się dnia 14 listopada 2023 r., natomiast dnia 21 listopada 2023 r. Rada Dyscypliny Historia Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu podjęła uchwałę o nadaniu panu Piotrowi Falkowskiemu stopnia doktora.
- 2) W 2021 r. otrzymałem wyróżnienie indywidualne JM Rektora Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu za osiągnięcia w działalności naukowej.

.....
(podpis wnioskodawcy)